יהוה

INSTITVTIO THEOLOGICA
ANDOVER FVNDATA MDCCCVII.
ΑΚΡΟΓΩΝΙ
ΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.
Ps. CXIX. 169.
כדברך . הבינני
JOH. XVII. 17.
ὁ λογος ὁ σος αληθεια εστι

CORNELII NEPOTIS

VITAE

EX RECENSIONE

CAROLI HALMII.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLXXVII.

Rec'd. Aug. 28, 1879.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

CORNELII NEPOTIS

LIBER DE EXCELLENTIBUS DUCIBUS

EXTERARUM GENTIUM.

PRAEFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus 1
scripturae leve et non satis dignum summorum viro-
rum personis iudicent, cum relatum legent, quis mu-
sicam docuerit Epaminondam, aut in eius virtutibus
commemorari, saltasse eum commode scienterque
tibiis cantasse. sed ii erunt fere, qui expertes litte- 2
rarum Graecarum nihil rectum, nisi quod ipsorum
moribus conveniat, putabunt. hi si didicerint non 3
eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia
maiorum institutis iudicari, non admirabuntur nos
in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum
secutos. neque enim Cimoni fuit turpe, Athenien- 4
sium summo viro, sororem germanam habere in ma-
trimonio, quippe cum cives eius eodem uterentur
instituto. at id quidem nostris moribus nefas habe-
tur. laudi in Creta ducitur adulescentulis quam plu-
rimos habuisse amatores. nulla Lacedaemoni vidua
tam est nobilis, quae non ad cenam eat mercede
conducta. magnis in laudibus tota fere fuit Graecia 5
victorem Olympiae citari, in scaenam vero prodire
ac populo esse spectaculo nemini in eisdem gentibus
fuit turpitudini. quae omnia apud nos partim in
famia, partim humilia atque ab honestate remota

6 ponuntur. contra ea pleraque nostris moribus sunt
decora, quae apud illos turpia putantur. quem enim
Romanorum pudet uxorem ducere in convivium?
aut cuius non mater familias primum locum tenet
7 aedium atque in celebritate versatur? quod multo
fit aliter in Graecia. nam neque in convivium ad-
hibetur nisi propinquorum, neque sedet nisi in in-
teriore parte aedium, quae gynaeconitis appellatur,
quo nemo accedit nisi propinqua cognatione con-
8 iunctus. sed hic plura persequi cum magnitudo vo-
luminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem,
quae exorsus sum. quare ad propositum veniemus
et in hoc exponemus libro de vita excellentium im-
peratorum.

I. MILTIADES.

1 Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, cum et
antiquitate generis et gloria maiorum et sua modestia
unus omnium maxime floreret eaque esset aetate, ut
non iam solum de eo bene sperare, sed etiam con-
fidere cives possent sui, talem eum futurum, qualem
cognitum iudicarunt, accidit ut Athenienses Cherso-
2 nesum colonos vellent mittere. cuius generis cum
magnus numerus esset et multi eius demigrationis
peterent societatem, ex iis delecti Delphos delibera-
tum missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo po-
tissimum duce uterentur. namque tum Thraces eas
regiones tenebant, cum quibus armis erat dimican-
3 dum. his consulentibus nominatim Pythia praecepit,
ut Miltiadem imperatorem sibi sumerent: id si fecis-
4 sent, incepta prospera futura. hoc oraculi responso
Miltiades cum delecta manu classe Chersonesum pro-
fectus cum accessisset Lemnum et incolas eius insu-
lae sub potestatem redigere vellet Atheniensium, id-
5 que Lemnii sua sponte facerent postulasset, illi irri-

dentes responderunt tum id se facturos, cum ille
domo navibus proficiscens vento aquilone venisset
Lemnum. hic enim ventus ab septentrionibus oriens
adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades 6
morandi tempus non habens cursum direxit, quo
tendebat, pervenitque Chersonesum.

Ibi brevi tempore barbarorum copiis disiectis, tota 2
regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea
communiit, multitudinem, quam secum duxerat, in
agris collocavit crebrisque excursionibus locupletavit.
neque minus in ea re prudentia quam felicitate 2
adiutus est. nam cum virtute militum devicisset
hostium exercitus, summa aequitate res constituit
atque ipse ibidem manere decrevit. erat enim inter 3
eos dignitate regia, quamvis carebat nomine, neque
id magis imperio quam iustitia consecutus. neque
eo secius Atheniensibus, a quibus erat profectus,
officia praestabat. quibus rebus fiebat ut non minus
eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui
miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus.
Chersoneso tali modo constituta Lemnum revertitur 4
et ex pacto postulat ut sibi urbem tradant. illi enim
dixerant, cum vento borea domo profectus eo per-
venisset, sese dedituros, se autem domum Chersonesi
habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi 5
praeter opinionem res ceciderat, tamen non dicto,
sed secunda fortuna adversariorum capti resistere
ausi non sunt atque ex insula demigrarunt. pari
felicitate ceteras insulas, quae Cyclades nominantur,
sub Atheniensium redegit potestatem.

Eisdem temporibus Persarum rex Darius ex 3
Asia in Europam exercitu traiecto Scythis bellum
inferre decrevit. pontem fecit in Istro flumine, quo
copias traduceret. eius pontis, dum ipse abesset,
custodes reliquit principes, quos secum ex Ionia et
Aeolide duxerat: quibus singulis ipsorum urbium per-
petua dederat imperia. sic enim facillime putavit se 2
Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub

sua retenturum potestate, si amicis suis oppida
tuenda tradidisset, quibus se oppresso nulla spes
salutis relinqueretur. in hoc fuit tum numero Mil-
3 tiades [cui illa custodia crederetur]. hic cum crebri
afferrent nuntii, male rem gerere Darium premique
a Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes, ne
a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae di-
4 mitterent. nam si cum iis copiis, quas secum trans-
portarat, interisset Darius, non solum Europam
fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent
Graeci genere, liberos a Persarum futuros domi-
natione et periculo: id et facile effici posse: ponte
enim rescisso regem vel hostium ferro vel inopia
5 paucis diebus interiturum. ad hoc consilium cum
plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res confi-
ceretur, obstitit, dicens non idem ipsis, qui summas
imperii tenerent, expedire et multitudini, quod Darii
regno ipsorum niteretur dominatio: quo exstincto
ipsos potestate expulsos civibus suis poenas daturos.
itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut
nihil putet ipsis utilius quam confirmari regnum
6 Persarum. huius cum sententiam plurimi essent se-
cuti, Miltiades non dubitans tam multis consciis
ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum
reliquit ac rursus Athenas demigravit. cuius ratio
etsi non valuit, tamen magno opere est laudanda,
cum amicior omnium libertati quam suae fuerit do-
minationi.

4 Darius autem, cum ex Europa in Asiam redisset,
hortantibus amicis, ut Graeciam redigeret in suam
potestatem, classem quingentarum navium compara-
vit eique Datim praefecit et Artaphernem, hisque
ducenta peditum, decem equitum milia dedit, causam
interserens, se hostem esse Atheniensibus, quod
eorum auxilio Iones Sardis expugnassent suaque prae-
2 sidia interfecissent. illi praefecti regii classe ad
Euboeam appulsa celeriter Eretriam ceperunt omnes-
que eius gentis cives abreptos in Asiam ad regem

miserunt. inde ad Atticam accesserunt ac suas copias
in campum Marathona deduxerunt. is est ab oppido
circiter milia passuum decem. hoc tumultu Athe- 3
nienses tam propinquo tamque magno permoti auxi-
lium nusquam nisi a Lacedaemoniis petiverunt Phi-
dippumque cursorem eius generis, qui hemerodromoe
vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret,
quam celeri opus esset auxilio. domi autem creant 4
decem praetores, qui exercitui praeessent, in eis Mil-
tiadem. inter quos magna fuit contentio, utrum moe-
nibus se defenderent, an obviam irent hostibus acie-
que decernerent. unus Miltiades maxime nitebatur, 5
ut primo quoque tempore castra fierent: id si factum
esset, et civibus animum accessurum, cum viderent
de eorum virtute non desperari, et hostes eadem
re fore tardiores, si animadverterent auderi adversus
se tam exiguis copiis dimicari.

Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus 5
auxilio fuit praeter Plataeenses. ea mille misit mili-
tum. itaque horum adventu decem milia armato-
rum completa sunt, quae manus mirabili flagrabat
pugnandi cupiditate. quo factum est ut plus quam 2
collegae Miltiades valeret. eius ergo auctoritate im-
pulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt locoque
idoneo castra fecerunt. dein postero die sub montis 3
radicibus acie regione instructa non apertissima proe-
lium commiserunt (namque arbores multis locis erant
rarae), hoc consilio, ut et montium altitudine tege-
rentur et arborum tractu equitatus hostium impedi-
retur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non 4
aequum locum videbat suis, tamen fretus numero
copiarum suarum confligere cupiebat, eoque magis,
quod, priusquam Lacedaemonii subsidio venirent,
dimicare utile arbitrabatur. itaque in aciem pedi-
tum centum, equitum decem milia produxit proe-
liumque commisit. in quo tanto plus virtute value- 5
runt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium
profligarint, adeoque eos perterruerunt, ut Persae

non castra, sed naves petierint. qua pugna nihil
adhuc exstitit nobilius: nulla enim umquam tam
exigua manus tantas opes prostravit.

6 Cuius victoriae non alienum videtur quale prae-
mium Miltiadi sit tributum docere, quo facilius in-
tellegi possit eandem omnium civitatum esse natu-
2 ram. ut enim populi Romani honores quondam
fuerunt rari et tenues ob eamque causam gloriosi,
nunc autem effusi atque obsoleti, sic olim apud Athe-
3 nienses fuisse reperimus. namque huic Miltiadi, qui
Athenas totamque Graeciam liberarat, talis honos
tributus est, in porticu, quae Poecile vocatur, cum
pugna depingeretur Marathonia, ut in decem prae-
torum numero prima eius imago poneretur isque hor-
4 taretur milites proeliumque committeret. idem ille
populus, posteaquam maius imperium est nactus et
largitione magistratuum corruptus est, trecentas sta-
tuas Demetrio Phalereo decrevit.

7 Post hoc proelium classem LXX navium Athe-
nienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae
barbaros adiuverant, bello persequeretur. quo in
imperio pleraque ad officium redire coegit, nonnullas
2 vi expugnavit. ex his Parum insulam opibus ela-
tam cum oratione reconciliare non posset, copias e
navibus eduxit, urbem operibus clausit omnique com-
meatu privavit, dein vineis ac testudinibus consti-
3 tutis propius muros accessit. cum iam in eo esset,
ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui
ex insula conspiciebatur, nescio quo casu nocturno
tempore incensus est. cuius flamma ut ab oppidanis
et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinio-
4 nem signum a classiariis regiis datum. quo factum
est ut et Parii a deditione deterrerentur et Miltiades,
timens ne classis regia adventaret, incensis operibus,
quae statuerat, cum totidem navibus, atque erat pro-
fectus, Athenas magna cum offensione civium suorum
5 rediret. accusatus ergo est proditionis, quod, cum
Parum expugnare posset, a rege corruptus infectis

rebus discessisset. eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. itaque cum ipse pro se dicere non posset, verba fecit frater eius Stesagoras. causa cognita capitis absolu- 6
tus pecunia multatus est, eaque lis quinquaginta talentis aestimata est, quantus in classem sumptus factus erat. hanc pecuniam quod solvere in praesentia non poterat, in vincula publica coniectus est ibique diem obiit supremum.

Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia 8
causa fuit damnationis. namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat, omnium civium suorum potentiam extimescebant. Miltiades, multum in imperiis magistratibusque ver- 2
satus, non videbatur posse esse privatus, praesertim cum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. nam Chersonesi omnes illos quos habitarat 3
annos perpetuam obtinuerat dominationem tyrannusque fuerat appellatus, sed iustus. non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinebat. omnes autem et dicuntur et habentur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. sed in Miltiade 4
erat cum summa humanitas, tum mira communitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret; magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. haec populus respiciens maluit illum innoxium plecti quam se diutius esse in timore.

II. THEMISTOCLES.

Themistocles, Neocli filius, Atheniensis. huius 1
vitia ineuntis adulescentiae magnis sunt emendata virtutibus, adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. sed ab initio est ordiendum. pater 2

eius Neocles generosus fuit. is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. qui cum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat et rem familiarem neglegebat, a patre
3 exheredatus est. quae contumelia non fregit eum, sed erexit. nam cum iudicasset sine summa industria non posse eam exstingui, totum se dedidit rei publicae, diligentius amicis famaeque serviens. multum in iudiciis privatis versabatur, saepe in contionem populi prodibat; nulla res maior sine eo gerebatur, celeriter quae opus erant reperiebat, facile eadem
4 oratione explicabat. neque minus in rebus gerendis promptus quam excogitandis erat, quod et de instantibus, ut ait Thucydides, verissime iudicabat et de futuris callidissime coniciebat. quo factum est ut brevi tempore illustraretur.

2 Primus autem gradus fuit capessendae rei publicae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a populo factus non solum praesenti bello, sed etiam
2 reliquo tempore ferociorem reddidit civitatem. nam cum pecunia publica, quae ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo ut ea pecunia classis centum navium
3 aedificaretur. qua celeriter effecta primum Corcyraeos fregit, deinde maritimos praedones consectando mare tutum reddidit. in quo cum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses.
4 id quantae saluti fuerit universae Graeciae, bello cognitum est Persico. nam cum Xerxes et mari et terra bellum universae inferret Europae cum tantis copiis, quantas neque ante nec postea habuit quis-
5 quam: huius enim classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo milia onerariarum sequebantur, terrestris autem exercitus DCC peditum,
6 equitum CCCC milia fuerunt: — cuius de adventu cum fama in Graeciam esset perlata et maxime Athenienses peti dicerentur propter pugnam Marathoniam, miserunt Delphos consultum, quidnam fa-

cerent de rebus suis. deliberantibus Pythia respondit,
ut moenibus ligneis se munirent. id responsum quo 7
valeret cum intellegeret nemo, Themistocles per-
suasit consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque
conferrent: eum enim a deo significari murum
ligneum. tali consilio probato addunt ad superiores 8
totidem naves triremes suaque omnia, quae moveri
poterant, partim Salamina, partim Troezena depor-
tant: arcem sacerdotibus paucisque maioribus natu
ad sacra procuranda tradunt, reliquum oppidum re-
linquunt.

Huius consilium plerisque civitatibus displicebat 3
et in terra dimicari magis placebat. itaque missi
sunt delecti cum Leonida, Lacedaemoniorum rege,
qui Thermopylas occuparent longiusque barbaros
progredi non paterentur. ii vim hostium non susti-
nuerunt eoque loco omnes interierunt. at classis 2
communis Graeciae trecentarum navium, in qua du-
centae erant Atheniensium, primum apud Artemisium
inter Euboeam continentemque terram cum classiariis
regiis conflixit. angustias enim Themistocles quaere-
bat, ne multitudine circumiretur. hic etsi pari proelio 3
discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi ma-
nere, quod erat periculum, ne, si pars navium ad-
versariorum Euboeam superasset, ancipiti premeren-
tur periculo. quo factum est ut ab Artemisio disce- 4
derent et exadversum Athenas apud Salamina clas-
sem suam constituerent.

At Xerxes Thermopylis expugnatis protinus ac- 4
cessit astu idque nullis defendentibus interfectis sacer-
dotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit.
cuius flamma perterriti classiarii cum manere non 2
auderent et plurimi hortarentur, ut domos suas disce-
derent moenibusque se defenderent, Themistocles
unus restitit et universos pares esse posse aiebat,
dispersos testabatur perituros, idque Eurybiadi, regi
Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii praeerat,
fore affirmabat. quem cum minus quam vellet mo- 3

veret, noctu de servis suis quem habuit fidelissimum
ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis, adver-
4 sarios eius in fuga esse: qui si discessissent, maiore
cum labore et longinquiore tempore bellum con-
fecturum, cum singulos consectari cogeretur: quos
si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum.
hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes
5 cogerentur. hac re audita barbarus, nihil doli sub-
esse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra
opportunissimo hostibus adeo angusto mari conflixit,
ut eius multitudo navium explicari non potuerit.
victus ergo est magis etiam consilio Themistocli quam
armis Graeciae.

5 Hic etsi male rem gesserat, tamen tantas habe-
bat reliquias copiarum, ut etiam tum iis opprimere
posset hostes. iterum ab eodem gradu depulsus est.
nam Themistocles verens ne bellare perseveraret,
certiorem eum fecit id agi, ut pons, quem ille in
Hellesponto fecerat, dissolveretur ac reditu in Asiam
2 excluderetur, idque ei persuasit. itaque qua sex
mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta
in Asiam reversus est seque a Themistocle non supe-
3 ratum, sed conservatum iudicavit. sic unius viri
prudentia Graecia liberata est Europaeque succubuit
Asia. haec est altera victoria, quae cum Marathonio
possit comparari tropaeo. nam pari modo apud Sa-
lamina parvo numero navium maxima post hominum
memoriam classis est devicta.

6 Magnus hoc bello Themistocles fuit neque minor
in pace. cum enim Phalerico portu neque magno
neque bono Athenienses uterentur, huius consilio
triplex Piraei portus constitutus est iisque moeni-
bus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipe-
2 raret, utilitate superaret. idem muros Athenien-
sium restituit praecipuo suo periculo. namque La-
cedaemonii causam idoneam nacti propter barbaro-
rum excursiones, qua negarent oportere extra Pelo-
ponnesum ullam urbem muros habere, ne essent loca

munita, quae hostes possiderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati. hoc longe alio specta- 3
bat atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathonia et Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intellegerent Lacedaemonii de principatu sibi cum iis certamen fore. quare eos quam infirmissimos esse volebant.
postquam autem audierunt muros strui, legatos Athe- 4
nas miserunt, qui id fieri vetarent. his praesentibus desierunt ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. hanc legationem suscepit Themistocles 5
et solus primo profectus est: reliqui legati ut tum exirent, cum satis alti tuendo muri exstructi viderentur, praecepit: interim omnes, servi atque liberi, opus facerent neque ulli loco parcerent, sive sacer *sive profanus*, sive privatus esset sive publicus, et undique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. quo factum est ut Atheniensium muri ex sacellis sepulchrisque constarent.

Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, 7
adire ad magistratus noluit et dedit operam, ut quam longissime tempus duceret, causam interponens se collegas exspectare. cum Lacedaemonii quererentur 2
opus nihilo minus fieri eumque in ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. a quibus cum audisset non multum superesse munitionis, ad ephoros Lacedaemoniorum accessit, penes quos summum erat imperium, atque apud eos contendit falsa iis esse delata: quare aequum esse illos viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent: interea se obsidem retinerent. gestus 3
est ei mos, tresque legati functi summis honoribus Athenas missi sunt. cum his collegas suos Themistocles iussit proficisci iisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent quam ipse esset remissus. hos postquam Athenas pervenisse ratus 4
est, ad magistratus senatumque Lacedaemoniorum adiit et apud eos liberrime professus est: Athenienses

suo consilio, quod communi iure gentium facere pos-
sent, deos publicos suosque patrios ac penates, quo
facilius ab hoste possent defendere, muris saepsisse
5 neque in eo quod inutile esset Graeciae fecisse. nam
illorum urbem ut propugnaculum oppositum esse
barbaris, apud quam iam bis classes regias fecisse
6 naufragium. Lacedaemonios autem male et iniuste
facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum do-
minationi quam quod universae Graeciae utile esset.
quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas
miserant, se remitterent, *cum* aliter illos numquam
in patriam essent recepturi.

8 Tamen non effugit civium suorum invidiam.
namque ob eundem timorem, quo damnatus erat Mil-
tiades, testularum suffragiis e civitate eiectus Argos
2 habitatum concessit. hic cum propter multas vir-
tutes magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii
legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accu-
sarent, quod societatem cum rege Perse ad Graeciam
opprimendam fecisset. hoc crimine absens prodi-
3 tionis damnatus est. id ut audivit, quod non satis
tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. ibi
cum eius principes animadvertisset timere, ne propter
se bellum iis Lacedaemonii et Athenienses indice-
rent, ad Admetum, Molossum regem, cum quo ei
hospitium erat, confugit. huc cum venisset et in
4 praesentia rex abesset, quo maiore religione se re-
ceptum tueretur, filiam eius parvulam arripuit et cum
ea se in sacrarium, quod summa colebatur caerimo-
nia, coniecit. inde non prius egressus est, quam rex
eum data dextra in fidem reciperet, quam praestitit.
5 nam cum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis expo-
sceretur publice, supplicem non prodidit monuitque
ut consuleret sibi: difficile enim esse in tam propin-
quo loco tuto eum versari. itaque Pydnam eum
6 deduci iussit et quod satis esset praesidii dedit. hic
in navem omnibus ignotus nautis escendit. quae
cum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum

Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si
eo pervenisset, sibi esse pereundum. hac necessitate
coactus domino navis, quis sit, aperit, multa polli-
cens, si se conservasset. at ille clarissimi viri captus 7
misericordia diem noctemque procul ab insula in
salo navem tenuit in ancoris neque quemquam ex
ea exire passus est. inde Ephesum pervenit ibique
Themistoclen exponit: cui ille pro meritis postea
gratiam rettulit.

Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclen Xerxe 9
regnante in Asiam transisse. sed ego potissimum
Thucydidi credo, quod et aetate proximus de iis, qui
illorum temporum historiam reliquerunt, et eiusdem
civitatis fuit. is autem ait ad Artaxerxen eum ve-
nisse atque his verbis epistolam misisse: 'Themisto- 2
cles veni ad te, qui plurima mala hominum Graio-
rum in domum tuam intuli, quam diu mihi necesse
fuit adversum patrem tuum bellare patriamque meam
defendere. idem multo plura bona feci, postquam 3
in tuto ipse et ille in periculo esse coepit. nam cum
in Asiam reverti vellet, proelio apud Salamina facto
litteris eum certiorem feci, id agi ut pons, quem in
Hellesponto fecerat, dissolveretur atque ab hostibus
circumiretur: quo nuntio ille periculo est liberatus.
nunc autem confugi ad te exagitatus a cuncta Grae- 4
cia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus,
non minus me bonum amicum habebis quam fortem
inimicum ille expertus est. te autem rogo, ut de
iis rebus, quas tecum colloqui volo, annuum mihi
tempus des eoque transacto ad te venire patiaris.'

Huius rex animi magnitudinem admirans cu- 10
piensque talem virum sibi conciliari veniam dedit.
ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum
[se] dedidit: quibus adeo eruditus est, ut multo com-
modius dicatur apud regem verba fecisse quam ii
poterant, qui in Perside erant nati. hic cum multa 2
regi esset pollicitus gratissimumque illud, si suis uti
consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum,

magnis muneribus ab Artaxerxe donatus in Asiam
3 rediit domiciliumque Magnesiae sibi constituit. namque hanc urbem ei rex donarat, his quidem verbis, quae ei panem praeberet (ex qua regione quinquagena talenta quotannis redibant), Lampsacum autem, unde vinum sumeret, Myunta, ex qua obsonium haberet.

Huius ad nostram memoriam monumenta manserunt duo: sepulchrum prope oppidum, in quo est
4 sepultus, statua in foro Magnesiae. de cuius morte multis modis apud plerosque scriptum est, sed nos eundem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum neque negat fuisse famam, venenum sua sponte sumpsisse, cum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus
5 esset, praestare posse desperaret. idem ossa eius clam in Attica ab amicis sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

III. ARISTIDES.

1 Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere fuit Themistocli. itaque cum eo de principatu
2 contendit: namque obtrectarunt inter se. in his autem cognitum est, quanto antestaret eloquentia innocentiae. quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam, quem quidem nos audierimus, cognomine Iustus sit appellatus, tamen a Themistocle collabefactus testula
3 illa exilio decem annorum multatus est. qui quidem cum intellegeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadvertisset quendam scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret aut quid Aristides commisisset,
4 cur tanta poena dignus duceretur. cui ille respondit

se ignorare Aristiden, sed sibi non placere, quod
tam cupide laborasset, ut praeter ceteros Iustus ap-
pellaretur. hic decem annorum legitimam poenam
non pertulit. nam postquam Xerxes in Graeciam
descendit, sexto fere anno quam erat expulsus, po-
puli scito in patriam restitutus est.

Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, 2
quae facta est prius quam poena liberaretur. idem
praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in proelio,
quo Mardonius fusus barbarorumque exercitus inter-
fectus est. neque aliud est ullum huius in re mili- 2
tari *illustre* factum quam huius imperii memoria,
iustitiae vero et aequitatis et innocentiae multa, in
primis, quod eius aequitate factum est, cum in com-
muni classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo
duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii mari-
timi ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses:
namque ante id tempus et mari et terra duces erant 3
Lacedaemonii. tum autem et intemperantia Pausa-
niae et iustitia factum est Aristidis, ut omnes fere
civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se
applicarent et adversus barbaros hos duces delige-
rent sibi.

Quos quo facilius repellerent, si forte bellum 3
renovare conarentur, ad classes aedificandas exercitus-
que comparandos quantum pecuniae quaeque civitas
daret, Aristides delectus est qui constitueret, eius-
que arbitrio quadringena et sexagena talenta quot-
annis Delum sunt collata: id enim commune aera-
rium esse voluerunt. quae omnis pecunia postero
tempore Athenas translata est. hic qua fuerit absti- 2
nentia, nullum est certius indicium, quam quod, cum
tantis rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit,
ut qui efferretur vix reliquerit. quo factum est ut filiae 3
eius publice alerentur et de communi aerario dotibus
datis collocarentur. decessit autem fere post annum
quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

1 Pausanias Lacedaemonius magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. huius illustrissimum
2 est proelium apud Plataeas. namque illo duce Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum CC milibus peditum, quos viritim legerat, et XX equitum haud ita magna manu Grae-
3 ciae fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio. qua victoria elatus plurima miscere coepit et maiora concupiscere. sed primum in eo est reprehensus, quod ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset epigrammate inscripto, in quo haec erat sententia: suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos eius-
4 que victoriae ergo Apollini donum dedisse. hos versus Lacedaemonii exsculpserunt neque aliud scripserunt quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

2 Post id proelium eundem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret.
2 pari felicitate in ea re usus elatius se gerere coepit maioresque appetere res. nam cum Byzantio expugnato cepisset complures Persarum nobiles atque in iis nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans ex vinclis publicis effugisse, et cum iis Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae
3 prodidit: 'Pausanias, dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit seque tecum affinitate coniungi cupit: quare,
4 si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. id si feceris, et Spartam et ceteram Graeciam sub tuam potestatem se adiuvante te redacturum pollicetur. his de rebus si quid geri volueris, certum hominem

ad eum mittas face, cum quo colloquatur.' rex tot 5
hominum salute tam sibi necessariorum magno opere
gavisus confestim cum epistola Artabazum ad Pau-
saniam mittit, in qua eum collaudat, petit, ne cui
rei parcat ad ea efficienda, quae polliceretur: si
perfecerit, nullius rei a se repulsam laturum. huius 6
Pausanias voluntate cognita alacrior ad rem geren-
dam factus in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum.
quo facto domum revocatus, accusatus capitis absol-
vitur, multatur tamen pecunia: quam ob causam ad
classem remissus non est.

At ille post non multo sua sponte ad exercitum 3
rediit et ibi non callida, sed dementi ratione cogitata
patefecit: non enim mores patrios solum, sed etiam
cultum vestitumque mutavit. apparatu regio uteba- 2
tur, veste Medica; satellites Medi et Ægyptii seque-
bantur: epulabatur more Persarum luxuriosius, quam
qui aderant perpeti possent: aditum petentibus [con- 3
veniundi] non dabat, superbe respondebat, crudeliter
imperabat. Spartam redire nolebat: Colonas, qui
locus in agro Troade est, se contulerat: ibi consilia
cum patriae tum sibi inimica capiebat. id postquam 4
Lacedaemonii rescierunt, legatos cum clava ad eum
miserunt, in qua more illorum erat scriptum: nisi
domum reverteretur, se capitis eum damnaturos.
hoc nuntio commotus, sperans se etiam tum pecu- 5
nia et potentia instans periculum posse depellere,
domum rediit. huc ut venit, ab ephoris in vincla
publica est coniectus: licet enim legibus eorum
cuivis ephoro hoc facere regi. hinc tamen se ex-
pedivit, neque eo magis carebat suspicione: nam
opinio manebat eum cum rege habere societatem.
est genus quoddam hominum, quod Hilotae vocatur, 6
quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum
colit servorumque munere fungitur. hos quoque sol-
licitare spe libertatis existimabatur. sed quod harum 7
rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset,
non putabant de tali tamque claro viro suspicionibus

oportere iudicari et exspectandum, dum se ipsa res
aperiret.

4 Interim Argilius quidam adulescentulus, quem
puerum Pausanias amore venerio dilexerat, cum epi-
stolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in
suspicionem venisset aliquid in ea de se esse scriptum,
quod nemo eorum redisset, qui super tali causa
eodem missi erant, vincla epistolae laxavit signoque
detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereun-
2 dum. erant in eadem epistola quae ad ea pertine-
bant, quae inter regem Pausaniamque convenerant.
3 has ille litteras ephoris tradidit. non est prae-
tereunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco. nam
ne huius quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam
comprehenderent, neque prius vim adhibendam puta-
4 verunt, quam se ipse indicasset. itaque huic indici,
quid fieri vellent, praeceperunt. fanum Neptuni est
Taenari, quod violari nefas putant Graeci. eo ille
[index] confugit in araque consedit. hanc iuxta lo-
cum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis
quid loqueretur cum Argilio. huc ex ephoris quidam
5 descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium con-
fugisse in aram, perturbatus venit eo. quem cum
supplicem dei videret in ara sedentem, quaerit, causae
quid sit tam repentini consilii. huic ille, quid ex
6 litteris comperisset, aperit. modo magis Pausanias
perturbatus orare coepit, ne enuntiaret nec se meri-
tum de illo optime proderet: quodsi eam veniam
sibi dedisset tantisque implicatum rebus sublevasset,
magno ei praemio futurum.

5 His rebus ephori cognitis satius putarunt in urbe
eum comprehendi. quo cum essent profecti et Pau-
sanias placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem
reverteretur, in itinere, cum iam in eo esset ut
comprehenderetur, ex vultu cuiusdam ephori, qui
eum admoneri cupiebat, insidias sibi fieri intellexit.
2 itaque paucis ante gradibus, quam qui eum seque-
bantur, in aedem Minervae, quae Chalcioicos vocatur,

confugit. hinc ne exire posset, statim ephori valvas
eius aedis obstruxerunt tectumque sunt demoliti, quo
celerius sub divo interiret. dicitur eo tempore ma- 3
trem Pausaniae vixisse eamque iam magno natu,
postquam de scelere filii comperit, in primis ad filium
claudendum lapidem ad introitum aedis attulisse.
sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte ma- 4
culavit. hic cum semianimis de templo elatus esset,
confestim animam efflavit. cuius mortui corpus cum 5
eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo ii,
qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus,
et procul ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus.
inde posterius dei Delphici responso erutus atque
eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat.

V. CIMON.

Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro ad- 1
modum initio usus est adulescentiae. nam cum
pater eius litem aestimatam populo solvere non po-
tuisset ob eamque causam in vinclis publicis deces-
sisset, Cimon eadem custodia tenebatur neque legibus
Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater
multatus erat, solvisset. habebat autem in matrimo- 2
nio sororem germanam suam, nomine Elpinicen, non
magis amore quam more ductus: namque Athenien-
sibus licet eodem patre natas uxores ducere. huius 3
coniugii cupidus Callias quidam, non tam generosus
quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis
fecerat, egit cum Cimone ut eam sibi uxorem daret:
id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum.
is cum talem condicionem aspernaretur, Elpinice 4
negavit se passuram Miltiadis progeniem in vin-
clis publicis interire, quoniam prohibere posset,
seque Calliae nupturam, si ea quae polliceretur prae-
stitisset.

2 Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad
principatum pervenit. habebat enim satis eloquen-
tiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum
iuris civilis tum rei militaris, quod cum patre a
puero in exercitibus fuerat versatus. itaque hic et
populum urbanum in sua tenuit potestate et apud
2 exercitum plurimum valuit auctoritate. primum im-
perator apud flumen Strymona magnas copias Thra-
cum fugavit, oppidum Amphipolim constituit eoque
decem milia Atheniensium in coloniam misit. idem
iterum apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum du-
3 centarum navium classem devictam cepit eodemque
die pari fortuna in terra usus est. namque hostium
navibus captis statim ex classe copias suas eduxit
barbarorumque maximam vim uno concursu prostra-
4 vit. qua victoria magna praeda potitus cum domum
reverteretur, quod iam nonnullae insulae propter
acerbitatem imperii defecerant, bene animatas con-
5 firmavit, alienatas ad officium redire coegit. Scy-
rum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod
contumacius se gesserant, vacuefecit, sessores veteres
urbe insulaque eiecit, agros civibus divisit. Thasios
opulentia fretos suo adventu fregit. his ex manu-
biis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est
ornata.

3 Quibus rebus cum unus in civitate maxime flo-
reret, incidit in eandem invidiam quam pater suus
ceterique Atheniensium principes: nam testarum
suffragiis [quod illi ὀστρακισμόν vocant] decem anno-
2 rum exilio multatus est. cuius facti celerius Athe-
nienses quam ipsum paenituit. nam cum ille animo
forti invidiae ingratorum civium cessisset bellumque
Lacedaemonii Atheniensibus indixissent, confestim
3 notae eius virtutis desiderium consecutum est. itaque
post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam
revocatus est. ille, quod hospitio Lacedaemoniorum
utebatur, satius existimans *concedere quam armis
contendere*, Lacedaemonem sua sponte est profectus

pacemque inter duas potentissimas civitates con-
ciliavit. post, neque ita multo, Cyprum cum ducentis 4
navibus imperator missus, cum eius maiorem partem
insulae devicisset, in morbum implicitus in oppido
Citio est mortuus.

Hunc Athenienses non solum in bello, sed etiam 4
in pace diu desideraverunt. fuit enim tanta liberali-
tate, cum compluribus locis praedia hortosque habe-
ret, ut numquam in eis custodem imposuerit fructus
servandi gratia, ne quis impediretur, quo minus
eius rebus, quibus quisque vellet, frueretur. semper 2
eum pedissequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis
opis eius indigeret, haberet, quod statim daret, ne
differendo videretur negare. saepe, cum aliquem
offensum fortuito videret minus bene vestitum, suum
amiculum dedit. cotidie sic cena ei coquebatur, ut, 3
quos invocatos vidisset in foro, omnes devocaret:
quod facere nullo die praetermittebat. nulli fides
eius, nulli opera, nulli res familiaris defuit: multos
locupletavit, complures pauperes mortuos, qui unde
efferrentur non reliquissent, suo sumptu extulit. sic 4
se gerendo minime est mirandum, si et vita eius
fuit secura et mors acerba.

VI. LYSANDER.

Lysander Lacedaemonius magnam reliquit sui 1
famam, magis felicitate quam virtute partam: Athe-
nienses enim cum Peloponnesiis sexto et vicesimo
anno bellum gerentes confecisse apparet. id qua 2
ratione consecutus sit, haut latet. non enim virtute
sui exercitus, sed immodestia factum est adversario-
rum, qui, quod dicto audientes imperatoribus suis
non erant, dispalati in agris relictis navibus in
hostium venerunt potestatem. quo facto Athenienses
se Lacedaemoniis dediderunt. hac victoria Lysander 3

elatus, cum antea semper factiosus audaxque fuisset,
sic sibi indulsit, ut eius opera in maximum odium
4 Graeciae Lacedaemonii pervenerint. nam cum hanc
causam Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli, ut
Atheniensium impotentem dominationem refringe-
rent, postquam apud Aegos flumen Lysander classis
hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam
ut omnes civitates in sua teneret potestate, cum id
5 se Lacedaemoniorum causa facere simularet. nam-
que undique, qui Atheniensium rebus studuissent,
eiectis, decem delegerat in unaquaque civitate, qui-
bus summum imperium potestatemque omnium rerum
committeret. horum in numerum nemo admitteba-
tur, nisi qui aut eius hospitio contineretur aut se
illius fore proprium fide confirmarat.

2 Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus
constituta ipsius nutu omnia gerebantur. cuius de
crudelitate ac perfidia satis est unam rem exempli
gratia proferre, ne de eodem plura enumerando de-
2 fatigemus lectores. victor ex Asia cum reverteretur
Thasumque divertisset, quod ea civitas praecipua fide
fuerat erga Athenienses, proinde ac si non iidem fir-
missimi solerent esse amici, qui constantes fuissent
3 inimici, pervertere eam concupivit. vidit autem,
nisi in eo occultasset voluntatem, futurum ut Thasii
dilaberentur consulerentque rebus suis....

3 Itaque hi decemviralem [illam] potestatem ab illo
constitutam sustulerunt. quo dolore incensus iniit
consilia reges Lacedaemoniorum tollere. sed sentie-
bat id se sine ope deorum facere non posse, quod
Lacedaemonii omnia ad oracula referre consuerant.
2 primum Delphicum corrumpere est conatus. cum
id non potuisset, Dodonam adortus est. hinc quo-
que repulsus dixit se vota suscepisse, quae Iovi
Hammoni solveret, existimans se Afros facilius cor-
3 rupturum. hac spe cum profectus esset in Africam,
multum eum antistites Iovis fefellerunt. nam non
solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos

Lacedaemonem miserunt, qui Lysandrum accusarent,
quod sacerdotes fani corrumpere conatus esset. accu- 4
satus hoc crimine iudicumque absolutus sententiis,
Orchomeniis missus subsidio occisus est a Thebanis
apud Haliartum. quam vere de eo foret iudicatum, 5
oratio indicio fuit, quae post mortem in domo eius
reperta est, in qua suadet Lacedaemoniis, ut regia
potestate dissoluta ex omnibus dux deligatur ad bel-
lum gerendum, sed sic scripta, ut deum videretur
congruere sententiae, quam ille se habiturum pe-
cunia fidens non dubitarat. hanc ei scripsisse Cleon
Halicarnassius dicitur.

Atque hoc loco non est praetereundum factum 4
Pharnabazi, satrapis regii. nam cum Lysander prae-
fectus classis in bello multa crudeliter avareque fe-
cisset deque iis rebus suspicaretur ad cives suos esse
perlatum, petiit a Pharnabazo ut ad ephoros sibi
testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset
sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet:
magnam enim eius auctoritatem in ea re futuram.
huic ille liberaliter pollicetur: librum grandem verbis 2
multis conscripsit, in quibus summis eum effert lau-
dibus. quem cum legisset probassetque, dum signa-
tur, alterum pari magnitudine, tanta similitudine,
ut discerni non posset, signatum subiecit, in quo
accuratissime eius avaritiam perfidiamque accusarat.
Lysander, domum cum redisset, postquam de suis 3
rebus gestis apud maximum magistratum quae vo-
luerat dixerat, testimonii loco librum a Pharna-
bazo datum tradidit. hunc summoto Lysandro cum
ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. ita ille
imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

1 Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. in hoc quid natura efficere possit, videtur experta. constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in vitiis vel in vir-
2 tutibus. natus in amplissima civitate summo genere, omnium aetatis suae multo formosissimus, ad omnes res aptus consiliique plenus (namque imperator fuit summus et mari et terra), disertus, ut in primis dicendo valeret, quod tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei posset
3 resistere, dives, cum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minus in vita quam victu, affabilis, blandus, temporibus callidissime ser-
4 viens: idem, simul ac se remiserat neque causa suberat quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur, ut omnes admirarentur, in uno homine tantam esse dissimilitudinem tamque diversam naturam.

2 Educatus est in domo Pericli (privignus enim eius fuisse dicitur), eruditus a Socrate. socerum habuit Hipponicum, omnium Graeca lingua loquentium ditissimum, ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona eminisci neque maiora posset consequi,
2 quam vel natura vel fortuna tribuerat. ineunte adulescentia amatus est a multis more Graecorum, in eis a Socrate, de quo mentionem facit Plato in symposio. namque eum induxit commemorantem se pernoctasse cum Socrate neque aliter ab eo sur-
3 rexisse, ac filius a parente debuerit. posteaquam robustior est factus, non minus multos amavit, in quorum amore, quoad licitum est odiosa, multa delicate iocoseque fecit: quae referremus, nisi maiora potiora haberemus.

3 Bello Peloponnesio huius consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt:

ad quod gerendum ipse dux delectus est, duo praeterea collegae dati, Nicias et Lamachus. id cum 2
appararetur, prius quam classis exiret, accidit ut una nocte omnes hermae, qui in oppido erant Athenis, deiicerentur praeter unum, qui ante ianuam erat Andocidi. itaque ille postea Mercurius Andocidi
vocitatus est. hoc cum appareret non sine magna 3
multorum consensione esse factum, quae non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est iniectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quae libertatem opprimeret po-
puli. hoc maxime convenire in Alcibiadem videba- 4
tur, quod et potentior et maior quam privatus existimabatur: multos enim liberalitate devinxerat, plures
etiam opera forensi suos reddiderat. qua re fiebat 5
ut omnium oculos, quotienscumque in publicum prodisset, ad se converteret neque ei par quisquam in civitate poneretur. itaque non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem, quod et
obesse plurimum et prodesse poterat. aspergebatur 6
etiam infamia, quod in domo sua facere mysteria dicebatur: quod nefas erat more Atheniensium, idque non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existimabatur.

Hoc crimine in contione ab inimicis compella- 4
batur. sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. id ille intuens neque ignorans civium suorum consuetudinem postulabat, si quid de se agi vellent, potius de praesente quaestio haberetur, quam absens
invidiae crimine accusaretur. inimici vero eius quie- 2
scendum in praesenti, quia noceri ei non posse intellegebant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exisset, ut absentem aggrederentur, itaque
fecerunt. nam postquam in Siciliam eum perve- 3
nisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. qua de re cum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut domum ad causam dicendam rediret, essetque in magna spe pro-

vinciae bene administrandae, non parere noluit et in triremem, quae ad eum erat deportandum missa,
4 ascendit. hac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clam se ab custodibus subduxit et inde primum Elidem, dein Thebas
5 venit. postquam autem se capitis damnatum bonis publicatis audivit, et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos ut se devoverent, eiusque devotionis quo testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea incisum esse positum in publico,
6 Lacedaemonem demigravit. ibi, ut ipse praedicare consuerat, non adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit, quod eidem hostes essent civitati: nam cum intellegerent se plurimum prodesse posse rei publicae, ex ea eiecisse plusque irae suae quam
7 utilitati communi paruisse. itaque huius consilio Lacedaemonii cum Perse rege amicitiam fecerunt, dein Deceleam in Attica munierunt praesidioque ibi perpetuo posito in obsidione Athenas tenuerunt. eiusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium. quo facto multo superiores bello esse coeperunt.

5 Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti quam timore ab eo alienati. nam cum acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret. itaque tempus eius interficiundi
2 quaerere instituerunt. id Alcibiades diutius celari non potuit: erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim cum animum attendisset ad cavendum. itaque ad Tissaphernem, praefectum regis
3 Darii, se contulit. cuius cum in intimam amicitiam pervenisset et Atheniensium male gestis in Sicilia rebus opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret, initio cum Pisandro praetore, qui apud

Samum exercitum habebat, per internuntios collo-
quitur et de reditu suo facit mentionem. erat enim
eodem quo Alcibiades sensu, populi potentiae non
amicus et optimatium fautor. ab hoc destitutus pri- 4
mum per Thrasybulum, Lyci filium, ab exercitu
recipitur praetorque fit apud Samum, post suffra-
gante Theramene populi scito restituitur parique ab-
sens imperio praeficitur simul cum Thrasybulo et
Theramene. horum in imperio tanta commutatio 5
rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paulo ante
victores viguerant, perterriti pacem peterent. victi
enim erant quinque proeliis terrestribus, tribus na-
valibus, in quibus ducentas naves triremes amise-
rant, quae captae in hostium venerant potestatem.
Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hel- 6
lespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in
ora sitae sunt Asiae, quarum expugnarant com-
plures, in his Byzantium, neque minus multas con-
silio ad amicitiam adiunxerant, quod in captos cle-
mentia fuerant usi. ita praeda onusti, locupletato 7
exercitu, maximis rebus gestis Athenas venerunt.

His cum obviam universa civitas in Piraeum 6
descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi
Alcibiadis, ut ad eius triremem vulgus conflueret,
proinde ac si solus advenisset. sic enim populo erat 2
persuasum, et adversas superiores et praesentes se-
cundas res accidisse eius opera. itaque et Siciliam
amissam et Lacedaemoniorum victorias culpae suae
tribuebant, quod talem virum e civitate expulissent.
neque id sine causa arbitrari videbantur. nam post-
quam exercitui praeesse coeperat, neque terra neque
mari hostes pares esse potuerant. hic ut e navi 3
egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus
eisdem rebus praefuerant simulque venerant in Pi-
raeum, tamen unum omnes illum prosequebantur,
et, id quod numquam antea usu venerat nisi Olym-
piae victoribus, coronis laureis taeniisque vulgo do-
nabatur. ille lacrumans talem benivolentiam civium

suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis
4 acerbitatem. postquam in astu venit, contione advocata sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin eius casui illacrumarit inimicumque iis se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat, proinde ac si alius populus, non ille ipse, qui tum flebat,
5 eum sacrilegii damnasset. restituta ergo huic sunt publice bona, eidemque illi Eumolpidae sacerdotes rursus resacrare sunt coacti, qui eum devoverant, pilaeque illae, in quibus devotio fuerat scripta, in mare praecipitatae.

7 Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. nam cum ei omnes essent honores decreti totaque res publica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse postulasset ut duo sibi collegae darentur, Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset, classe in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invi-
2 diam recidit: nihil enim eum non efficere posse ducebant. ex quo fiebat ut omnia minus prospere gesta culpae tribuerent, cum aut eum neglegenter aut malitiose fecisse loquerentur, sicut tum accidit: nam corruptum a rege capere Cymen noluisse arguebant.
3 itaque huic maxime putamus malo fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis: timebatur enim non minus quam diligebatur, ne secunda fortuna magnisque opibus elatus tyrannidem concupisceret. quibus rebus factum est ut absenti magistratum ab-
4 rogarent et alium in eius locum substituerent. id ille ut audivit, domum reverti noluit et se Pactyen contulit ibique tria castella communiit, Ornos, Bizanthen, Neontichos, manuque collecta primus Graecae civitatis in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum praeda locupletari quam Graiorum.
5 qua ex re creverat cum fama tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciae pepererat.

8 Neque tamen a caritate patriae potuit recedere.

nam cum apud Aegos flumen Philocles, praetor
Atheniensium, classem constituisset suam neque longe
abesset Lysander, praetor Lacedaemoniorum, qui in
eo erat occupatus ut bellum quam diutissime duce-
ret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur, contra
Atheniensibus exhaustis praeter arma et naves nihil
erat super, Alcibiades ad exercitum venit Athenien- 2
sium ibique praesente vulgo agere coepit: si vellent,
se coacturum Lysandrum dimicare aut pacem petere
spopondit: Lacedaemonios eo nolle classe confligere,
quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent:
sibi autem esse facile Seuthem, regem Thracum, 3
adducere ut eum terra depelleret: quo facto neces-
sario aut classe conflicturum aut bellum compositu-
rum. id etsi vere dictum Philocles animadvertebat, 4
tamen postulata facere noluit, quod sentiebat se Al-
cibiade recepto nullius momenti apud exercitum fu-
turum et, si quid secundi evenisset, nullam in ea
re suam partem fore, contra ea, si quid adversi acci-
disset, se unum eius delicti futurum reum. ab hoc 5
discedens Alcibiades 'quoniam' inquit 'victoriae pa-
triae repugnas, illud moneo, iuxta hostem castra
habeas nautica: periculum est enim, ne immodestia
militum vestrorum occasio detur Lysandro vestri op-
primendi exercitus'. neque ea res illum fefellit. nam 6
Lysander, cum per speculatores comperisset vulgum
Atheniensium in terram praedatum exisse navesque
paene inanes relictas, tempus rei gerendae non di-
misit eoque impetu bellum totum delevit.

At Alcibiades, victis Atheniensibus non satis 9
tuta eadem loca sibi arbitrans, penitus in Thraciam
se supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillime
suam fortunam occuli posse. falso. nam Thraces, 2
postquam eum cum magna pecunia venisse sense-
runt, insidias fecerunt: qui ea, quae apportarat, ab-
stulerunt, ipsum capere non potuerunt. ille cernens 3
nullum locum sibi tutum in Graecia propter poten-
tiam Lacedaemoniorum ad Pharnabazum in Asiam

transiit: quem quidem adeo sua cepit humanitate,
ut eum nemo in amicitia antecederet. namque ei
Grynium dederat, in Phrygia castrum, ex quo quin-
4 quagena talenta vectigalis capiebat. qua fortuna
Alcibiades non erat contentus neque Athenas victas
Lacedaemoniis servire poterat pati. itaque ad pa-
5 triam liberandam omni ferebatur cogitatione. sed
videbat id sine rege Perse non posse fieri, ideoque
eum amicum sibi cupiebat adiungi neque dubitabat
facile se consecuturum, si modo eius conveniundi
habuisset potestatem. nam Cyrum fratrem ei bellum
clam parare Lacedaemoniis adiuvantibus sciebat: id
si aperuisset, magnam se initurum gratiam videbat.
10 Hoc cum moliretur peteretque a Pharnabazo, ut
ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceteri-
que tyranni Atheniensium certos homines ad Lysan-
drum in Asiam miserant, qui eum certiorem facerent,
nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore
ratum, quas ipse Athenis constituisset: quare, si
suas res gestas manere vellet, illum persequeretur.
2 his Laco rebus commotus statuit accuratius sibi
agendum cum Pharnabazo. huic ergo renuntiat quae
regi cum Lacedaemoniis essent, nisi Alcibiadem vivum
3 aut mortuum sibi tradidisset. non tulit hunc satra-
pes et violare clementiam quam regis opes minui
maluit. itaque misit Susamithren et Bagaeum ad
Alcibiadem interficiendum, cum ille esset in Phrygia
4 iterque ad regem compararet. missi clam vicinitati,
in qua tum Alcibiades erat, dant negotium ut eum
interficiant. illi cum ferro aggredi non auderent,
noctu ligna contulerunt circa casam, in qua quiesce-
bat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent,
5 quem manu superari posse diffidebant. ille autem
ut sonitu flammae est excitatus, etsi gladius ei erat
subductus, familiaris sui subalare telum eripuit. nam-
que erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui num-
quam discedere voluerat. hunc sequi se iubet et id
quod in praesentia vestimentorum fuit arripit. his

in ignem coniectis flammae vim transiit. quem ut 6
barbari incendium effugisse viderunt, telis eminus
missis interfecerunt caputque eius ad Pharnabazum
rettulerunt. at mulier, quae cum eo vivere con-
suerat, muliebri sua veste contectum aedificii incen-
dio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum
erat comparatum. sic Alcibiades annos circiter quadra-
ginta natus diem obiit supremum.

Hunc infamatum a plerisque tres gravissimi histo- 11
rici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui eius-
dem aetatis fuit, Theopompus, post aliquanto natus,
et Timaeus: qui quidem duo maledicentissimi nescio
quo modo in illo uno laudando consentiunt. nam- 2
que ea, quae supra scripsimus, de eo praedicarunt
atque hoc amplius: cum Athenis, splendidissima civi-
tate, natus esset, omnes splendore ac dignitate su- 3
perasse vitae, postquam inde expulsus Thebas vene-
rit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum
labore corporisque viribus posset aequiperare (omnes
enim Boeotii magis firmitati corporis quam ingenii
acumini inserviunt), eundem apud Lacedaemonios, 4
quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur,
sic duritiae se dedisse, ut parsimonia victus atque
cultus omnes Lacedaemonios vinceret; fuisse apud
Thracas, homines vinolentos rebusque veneriis de-
ditos: hos quoque in his rebus antecessisse: venisse 5
ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter ve-
nari, luxuriose vivere: horum sic imitatum consuetu-
dinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur.
quibus rebus effecisse ut, apud quoscumque esset, 6
princeps poneretur habereturque carissimus. sed satis
de hoc: reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

1 Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. si per se virtus sine fortuna ponderanda est, dubito an hunc primum omnium ponam. illud sine dubio: neminem huic praefero fide, constantia, magnitudine animi,
2 in patriam amore. nam quod multi voluerunt paucique potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare, huic contigit, ut a triginta oppressam tyrannis e servi-
3 tute in libertatem vindicaret. sed nescio quo modo, cum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate praecucurrerunt. primum Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quae ille universa naturali quodam bono fecit
4 lucri. sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna, quod in proelii concursu abit res a consilio ad vires virtutemque pugnantium. itaque iure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat, seque his plus valuisse [quam ducis prudentiam] vere potest prae-
5 dicare. quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. nam cum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello parserat fortuna, partim patria expulissent partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent, non solum princeps, sed etiam solus initio bellum iis indixit.

2 Hic enim cum Phylen confugisset, quod est castellum in Attica munitissimum, non plus habuit secum triginta de suis. hoc initium fuit salutis Atti-
2 corum, hoc robur libertatis clarissimae civitatis. neque vero hic non contemptus est primo a tyrannis atque eius solitudo. quae quidem res et illis contemnentibus perniciei et huic despecto saluti fuit: haec enim illos segnes ad persequendum, hos autem
3 tempore ad comparandum dato fecit robustiores. quo

magis praeceptum illud omnium in animis esse debet: nihil in bello oportere contemni, neque sine causa dici matrem timidi flere non solere. neque 4
tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes: nam iam [tum] illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur quam pugnabant. hinc in Piraeum transiit Munychiamque munivit. hanc bis tyranni 5
oppugnare sunt adorti, ab eaque turpiter repulsi protinus in urbem armis impedimentisque amissis refugerunt. usus est Thrasybulus non minus pru- 6
dentia quam fortitudine. nam cedentes violari vetuit (cives enim civibus parcere aequum censebat), neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. neminem iacentem veste spoliavit, nil attigit nisi arma, quorum indigebat, quaeque ad victum pertinebant. in secundo proelio cecidit Critias, dux 7
tyrannorum, cum quidem exadversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

Hoc deiecto Pausanias venit Atticis auxilio, rex 3
Lacedaemoniorum. is inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant, fecit pacem his condicionibus: ne qui praeter triginta tyrannos et decem, qui postea praetores creati superioris more crudelitatis erant usi, afficerentur exilio neve bona publicarentur: rei publicae procuratio populo redderetur. praeclarum hoc 2
quoque Thrasybuli, quod reconciliata pace, cum plurimum in civitate posset, legem tulit, ne quis ante actarum rerum accusaretur neve multaretur, eamque illi oblivionis appellarunt. neque vero hanc tantum 3
ferendam curavit, sed etiam ut valeret effecit. nam cum quidam ex iis, qui simul cum eo in exilio fuerant, caedem facere eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat publice, prohibuit et id quod pollicitus erat praestitit.

Huic pro tantis meritis honoris corona a po- 4
pulo data est, facta duabus virgulis oleaginis. quam quod amor civium et non vis expresserat, nullam habuit invidiam magnaque fuit gloria. bene ergo 2

Pittacus ille, qui in septem sapientum numero est
habitus, cum Mytilenaei multa milia iugerum agri
ei muneri darent, 'nolite oro vos' inquit 'id mihi
dare, quod multi invideant, plures etiam concupi-
scant. quare ex istis nolo amplius quam centum
iugera, quae et meam animi aequitatem et vestram
voluntatem indicent.' nam parva munera diutina,
3 locupletia non propria esse consuerunt. illa igitur
corona contentus Thrasybulus neque amplius requi-
sivit neque quemquam honore se antecessisse existi-
4 mavit. hic sequenti tempore, cum praetor classem
ad Ciliciam appulisset neque satis diligenter in castris
eius agerentur vigiliae, a barbaris ex oppido noctu
eruptione facta in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

1 Conon Atheniensis Peloponnesio bello accessit
ad rem publicam, in eoque eius opera magni fuit.
nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit et
praefectus classis magnas mari res gessit. quas ob
causas praecipuus ei honos habitus est. namque om-
nibus unus insulis praefuit, in qua potestate Pheras
2 cepit, coloniam Lacedaemoniorum. fuit etiam ex-
tremo Peloponnesio bello praetor, cum apud Aegos
flumen copiae Atheniensium ab Lysandro sunt de-
victae. sed tum abfuit, eoque peius res administrata
est: nam et prudens rei militaris et diligens erat
3 imperator. itaque nemini erat iis temporibus du-
bium, si adfuisset, illam Athenienses calamitatem
accepturos non fuisse.

2 Rebus autem afflictis, cum patriam obsideri
audisset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed
unde praesidio posset esse civibus suis. itaque con-
tulit se ad Pharnabazum, satrapem Ioniae et Lydiae
eundemque generum regis et propinquum: apud quem

ut multum gratia valeret, multo labore multisque
effecit periculis. nam cum Lacedaemonii Atheniensi- 2
bus devictis in societate non manerent, quam cum
Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent
in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex
intimis regis ab amicitia eius defecerat et cum La-
cedaemoniis coierat societatem, hunc adversus Phar-
nabazus habitus est imperator, re quidem vera exer-
citui praefuit Conon eiusque omnia arbitrio gesta
sunt. hic multum ducem summum Agesilaum im- 3
pedivit saepeque eius consiliis obstitit, neque vero
non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum
Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum. qui 4
posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod
Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixe-
rant, Conon nihilo secius apud praefectos regis ver-
sabatur iisque omnibus magno erat usui.

Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Ar- 3
taxerxi quam ceteris erat apertum: multis enim ma-
gnisque meritis apud regem, etiam cum in officio
non maneret, valebat. neque id erat mirandum, si
non facile ad credendum adducebatur, reminiscens
eius se opera Cyrum fratrem superasse. huius accu- 2
sandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus
posteaquam venit, primum ex more Persarum ad
chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat,
Tithrausten accessit seque ostendit cum rege collo-
qui velle: nemo enim sine hoc admittitur. huic ille 3
'nulla' inquit 'mora est, sed tu delibera, utrum col-
loqui malis an per litteras agere quae cogitas. ne-
cesse est enim, si in conspectum veneris, venerari
te regem [quod προϲκύνηϲιν illi vocant]. hoc si
tibi grave est, per me nihilo secius editis mandatis
conficies quod studes'. tum Conon 'mihi vero' in- 4
quit 'non est grave quemvis honorem habere regi,
sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio, si,
cum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus im-
perare consuerit, potius barbarorum quam illius

more fungar.' itaque, quae huic volebat, scripta tradidit.

4 Quibus cognitis rex tantum auctoritate eius motus est, ut et Tissaphernem hostem iudicarit et Lacedaemonios bello persequi iusserit et ei permiserit quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet, sed se suadere Phar-
2 nabazo id negotii daret. hinc magnis muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis et Phoenicibus ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet, dato adiutore Pharnabazo, sicut
3 ipse voluerat. id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrant, quod maius bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. nam ducem fortem, prudentem regiis opibus praefuturum ac secum dimicaturum videbant, quem neque consilio neque copiis superare possent.
4 hac mente magnam contrahunt classem: proficiscuntur Pisandro duce. hos Conon apud Cnidum adortus magno proelio fugat, multas naves capit, complures deprimit. qua victoria non solum Athenae, sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum
5 fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit, muros dirutos a Lysandro utrosque, et Piraei et Athenarum, reficiendos curat pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

5 Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda quam in adversa esset fortuna. nam classe Peloponnesiorum devicta, cum ultum se iniurias patriae putaret, plura concupivit quam effi-
2 cere potuit. neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae opes augeri quam regis maluit. nam cum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset non solum inter barbaros, sed etiam omnes Graeciae

civitates, clam dare operam coepit, ut Ioniam et Aeoliam restitueret Atheniensibus. id cum minus 3
diligenter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus praeerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle magna de re. huius nuntio parens cum venisset, in vincla coniectus est, in quibus aliquamdiu fuit. inde nonnulli eum ad regem abductum 4
ibique eum perisse scriptum reliquerunt. contra ea Dinon historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit: illud addubitat, utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum.

X. DION.

Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili ge- 1
nere natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum et Nisaeum, procreavit totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio, eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram, Areten, Dioni. Dion autem praeter 2
nobilem propinquitatem generosamque maiorum famam multa alia ab natura habuit bona, in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas, magnam corporis dignitatem, quae non minimum commendat, magnas praeterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. erat intimus Dionysio 3
priori, neque minus propter mores quam affinitatem. namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum propter necessitudinem, magis etiam suorum causa studebat. aderat in magnis rebus, eiusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re maior ipsius cupiditas intercesserat. lega- 4
tiones vero omnes, quae essent illustriores, per Dionem administrabantur: quas quidem ille diligenter

obeundo, fideliter administrando crudelissimum no-
5 men tyranni sua humanitate leniebat. hunc a Dio-
nysio missum Carthaginienses sic suspexerunt, ut
neminem umquam Graeca lingua loquentem magis
sint admirati.

2 Neque vero haec Dionysium fugiebant: nam
quanto esset sibi ornamento, sentiebat. quo fiebat
ut uni huic maxime indulgeret neque eum secus
2 diligeret ac filium: qui quidem, cum Platonem Ta-
rentum venisse fama in Siciliam esset perlata, adu-
lescenti negare non potuerit, quin eum arcesseret,
cum Dion eius audiendi cupiditate flagraret. dedit
ergo huic veniam magnaque eum ambitione Syracusas
3 perduxit. quem Dion adeo admiratus est atque ada-
mavit, ut se ei totum traderet. neque vero minus
ipse Plato delectatus est Dione. itaque cum a ty-
ranno crudeliter violatus esset, quippe quem venum-
dari iussisset, tamen eodem rediit eiusdem Dionis
4 precibus adductus. interim in morbum incidit Dio-
nysius. quo cum gravi conflictaretur, quaesivit a
medicis Dion, quem ad modum se haberet, simulque
ab iis petiit, si forte in maiore esset periculo, ut
sibi faterentur: nam velle se cum eo colloqui de
partiendo regno, quod sororis suae filios ex illo
5 natos partem regni putabat debere habere. id me-
dici non tacuerunt et ad Dionysium filium sermo-
nem rettulerunt. quo ille commotus, ne agendi esset
Dioni potestas, patri soporem medicos dare coegit.
hoc aeger sumpto sopitus diem obiit supremum.

3 Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis
eaque multis rebus aucta est. sed tamen primis tem-
poribus aliquamdiu simulata inter eos amicitia man-
sit. cum Dion non desisteret obsecrare Dionysium,
ut Platonem Athenis arcesseret et eius consiliis ute-
retur, ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari,
2 morem ei gessit. eodemque tempore Philistum histo-
ricum Syracusas reduxit, hominem amicum non ma-
gis tyranno quam tyrannidi. sed de hoc in eo libro

plura sunt exposita, qui de historicis Graecis con-
scriptus est. Plato autem tantum apud Dionysium 3
auctoritate potuit valuitque eloquentia, ut ei per-
suaserit tyrannidis facere finem libertatemque red-
dere Syracusanis: a qua voluntate Philisti consilio
deterritus aliquanto crudelior esse coepit.

Qui quidem cum a Dione se superari videret in- 4
genio, auctoritate, amore populi, verens ne, si eum
secum haberet, aliquam occasionem sui daret oppri-
mendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum
deveheretur, ostendens se id utriusque facere causa,
ne, cum inter se timerent, alteruter alterum prae-
occuparet. id cum factum multi indignarentur ma- 2
gnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia,
quae moveri poterant Dionis, in naves imposuit ad
eumque misit. sic enim existimari volebat, id se
non odio hominis, sed suae salutis fecisse causa.
postea vero quam audivit eum in Peloponneso ma- 3
num comparare sibique bellum facere conari, Areten,
Dionis uxorem, alii nuptum dedit filiumque eius sic
educari iussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur
cupiditatibus. nam puero prius quam pubes esset, 4
scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, ne-
que ullum tempus sobrio relinquebatur. is usque eo 5
vitae statum commutatum ferre non potuit, post-
quam in patriam rediit pater (namque appositi erant
custodes, qui eum a pristino victu deducerent), ut se
de superiore parte aedium deiecerit atque ita in-
terierit. sed illuc revertor.

Postquam Corinthum pervenit Dion et eodem 5
perfugit Heraclides ab eodem expulsus Dionysio, qui
praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum com-
parare coeperunt. sed non multum proficiebant, quod 2
multorum annorum tyrannis magnarum opum puta-
batur: quam ob causam pauci ad societatem peri-
culi perducebantur. sed Dion, fretus non tam suis 3
copiis quam odio tyranni, maximo animo duabus
onerariis navibus quinquaginta annorum imperium,

munitum quingentis longis navibus, decem equitum
centumque peditum milibus, profectus oppugnatum,
quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo
facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam
attigerat, Syracusas introierit. ex quo intellegi po-
test nullum esse imperium tutum nisi benivolentia
4 munitum. eo tempore aberat Dionysius et in Italia
classem opperiebatur adversariorum, ratus neminem
sine magnis copiis ad se venturum: quae res eum
5 fefellit. nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fue-
rant potestate, regios spiritus repressit totiusque eius
partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii fuerat
potestate, parique modo urbis Syracusarum praeter
6 arcem et insulam adiunctam oppido, eoque rem per-
duxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere
vellet: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius,
Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habe-
bat. Dion***

6 Has tam prosperas tamque inopinatas res con-
secuta est subita commutatio, quod fortuna sua mo-
bilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est
2 adorta. primum in filio, de quo commemoravi supra,
suam vim exercuit. nam cum uxorem reduxisset,
quae alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad
virtutem a perdita luxuria, accepit gravissimum pa-
3 rens vulnus morte filii. deinde orta dissensio est
inter eum et Heraclidem, qui, quod ei principatum
non concedebat, factionem comparavit. neque is
minus valebat apud optimates, quorum consensu prae-
erat classi, cum Dion exercitum pedestrem teneret.
4 non tulit hoc animo aequo Dion, et versum illum
Homeri rettulit ex secunda rhapsodia, in quo haec
sententia est: non posse bene geri rem publicam
multorum imperiis. quod dictum magna invidia con-
secuta est: namque aperuisse videbatur omnia in
5 sua potestate esse velle. hanc ille non lenire obse-
quio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidem-
que, cum Syracusas venisset, interficiundum curavit.

Quod factum omnibus maximum timorem iniecit: 7
nemo enim illo interfecto se tutum putabat. ille
autem adversario remoto licentius eorum bona, quos
sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit.
quibus divisis cum cotidiani maximi fierent sumptus, 2
celeriter pecunia deesse coepit, neque, quo manus
porrigeret, suppetebat nisi in amicorum possessiones.
id eius modi erat, ut, cum milites reconciliasset,
amitteret optimates. quarum rerum cura frangeba- 3
tur et insuetus male audiendi non animo aequo fere-
bat, de se ab iis male existimari, quorum paulo ante
in caelum fuerat elatus laudibus. vulgus autem
offensa in eum militum voluntate liberius loquebatur
et tyrannum non ferendum dictitabat.

Haec ille intuens cum quem ad modum sedaret 8
nesciret et quorsum evaderent timeret, Callicrates
quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Pe-
loponneso in Siciliam venerat, homo et callidus et
ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adit
ad Dionem et ait: eum magno in periculo esse 2
propter offensionem populi et odium militum, quod
nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum nego-
tium daret, qui se simularet illi inimicum. quem
si invenisset idoneum, facile omnium animos cogni-
turum adversariosque sublaturum, quod inimici eius
dissidentes suos sensus aperturi forent. tali consilio 3
probato excepit has partes ipse Callicrates et se
armat imprudentia Dionis. ad eum interficiundum
socios conquirit, adversarios eius convenit, coniura-
tione confirmat. res, multis consciis quae ageretur, 4
elata defertur ad Aristomachen, sororem Dionis,
uxoremque Areten. illae timore perterritae conve-
niunt, cuius de periculo timebant. at ille negat a
Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quae agerentur,
fieri praecepto suo. mulieres nihilo secius Callicra- 5
tem in aedem Proserpinae deducunt ac iurare cogunt,
nihil ab illo periculi fore Dioni. ille hac religione
non modo non est deterritus, sed ad maturandum

concitatus est, verens ne prius consilium aperiretur
suum, quam conata perfecisset.
9 Hac mente proximo die festo, cum a conventu
se remotum Dion domi teneret atque in conclavi
edito recubuisset, consciis facinoris loca munitiora
oppidi tradit, domum custodiis saepit, a foribus qui
2 non discedant, certos praeficit, navem triremem ar-
matis ornat Philostratoque, fratri suo, tradit eamque
in portu agitari iubet, ut si exercere remiges vellet,
cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut ha-
3 beret, qua aufugeret ad salutem. suorum autem e
numero Zacynthios adulescentes quosdam eligit cum
audacissimos tum viribus maximis, hisque dat nego-
tium, ad Dionem eant inermes, sic ut conveniendi
eius gratia viderentur venire. hi propter notitiam
4 sunt intromissi. at illi, ut limen eius intrarant, fo-
ribus obseratis in lecto cubantem invadunt, colli-
gant: fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris.
5 hic, sicut ante saepe dictum est, quam invisa sit
singularis potentia et miseranda vita, qui se metui
6 quam amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. nam-
que illi ipsi custodes, si prompta fuissent voluntate,
foribus effractis servare eum potuissent, quod illi
inermes telum foris flagitantes vivum tenebant. cui
cum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per
fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.
10 Confecta caede, cum multitudo visendi gratia
introisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur.
nam celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi
concurrerant, quibus tale facinus displicebat. hi falsa
suspicione ducti immerentes ut sceleratos occidunt.
2 huius de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi
mutata est voluntas. nam qui vivum eum tyrannum
vocitarant, eidem liberatorem patriae tyrannique ex-
pulsorem praedicabant. sic subito misericordia odio
successerat, ut eum suo sanguine ab Acherunte, si
3 possent, cuperent redimere. itaque in urbe celeber-
rimo loco, elatus publice, sepulcri monumento do-

natus est. diem obiit circiter annos quinquaginta natus, quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI. IPHICRATES.

Iphicrates Atheniensis non tam magnitudine re- 1
rum gestarum quam disciplina militari nobilitatus est. fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de maioribus natu quidem quisquam anteponeretur. multum vero in 2
bello est versatus, saepe exercitibus praefuit, nusquam culpa male rem gessit, semper consilio vicit tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. namque ille pedestria arma mutavit. cum ante illum imperatorem 3
maximis clipeis, brevibus hastis, minutis gladiis ute- 4
rentur, ille e contrario peltam pro parma fecit (a quo postea peltastae pedites appellabantur), ut ad motus concursusque essent leviores, hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit. idem genus loricarum et pro sertis atque aënis linteas dedit. quo facto expeditiores milites reddidit: nam pondere detracto, quod aeque corpus tegeret et leve esset, curavit.

Bellum cum Thracibus gessit, Seuthem, socium 2
Atheniensium, in regnum restituit. apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatiores copiae neque magis dicto audientes fuerint duci: in eamque 2
consuetudinem adduxit, ut, cum proelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli a peritissimo imperatore dispositi viderentur. hoc exercitu moram Lacedae- 3
moniorum interfecit, quod maxime tota celebratum est Graecia. iterum eodem bello omnes copias eorum

4 fugavit, quo facto magnam adeptus est gloriam. cum
Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphi-
craten ab Atheniensibus ducem petivit, quem praefi-
ceret exercitui conducticio, cuius numerus XII mi-
lium fuit. quem quidem sic omni disciplina mili-
tari erudivit, ut, quem ad modum quondam Fabiani
milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud
5 Graecos in summa laude fuerint. idem subsidio La-
cedaemoniis profectus Epaminondae retardavit im-
petus. nam nisi eius adventus appropinquasset, non
prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam
incendio delessent.

3 Fuit autem et animo magno et corpore imperato-
riaque forma, ut ipso aspectu cuivis iniiceret admi-
2 rationem sui, sed in labore nimis remissus parum-
que patiens, ut Theopompus memoriae prodidit, bo-
nus vero civis fideque magna. quod cum in aliis
rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Mace-
donis liberis tuendis. namque Eurydice, mater Per-
diccae et Philippi, cum his duobus pueris Amynta
mortuo ad Iphicraten confugit eiusque opibus defensa
3 est. vixit ad senectutem placatis in se suorum ci-
vium animis. causam capitis semel dixit, bello so-
ciali, simul cum Timotheo, eoque iudicio est abso-
4 lutus. Menesthea filium reliquit ex Thrassa natum,
Coti regis filia. is cum interrogaretur, utrum pluris
patrem matremne faceret, 'matrem' inquit. id cum
omnibus mirum videretur, at ille 'merito' inquit
'facio: nam pater, quantum in se fuit, Thracem me
genuit, contra ea mater Atheniensem.'

XII. CHABRIAS.

1 Chabrias Atheniensis. hic quoque in summis
habitus est ducibus resque multas memoria dignas
gessit. sed ex iis elucet maxime inventum eius in

proelio, quod apud Thebas fecit, cum Boeotis sub-
sidio venisset. namque in eo victoria fidente summo 2
duce Agesilao, fugatis iam ab eo conducticiis cater-
vis, reliquam phalangem loco vetuit cedere obnixo-
que genu scuto, proiecta hasta impetum excipere
hostium docuit. id novum Agesilaus contuens pro-
gredi non est ausus suosque iam incurrentes tuba
revocavit. hoc usque eo tota Graecia fama celebra- 3
tum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri
voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro
constituta est. ex quo factum est ut postea athletae
ceterique artifices iis statibus in statuis ponendis ute-
rentur, quibus victoriam essent adepti.

Chabrias autem multa in Europa bella admi- 2
nistravit, cum dux Atheniensium esset; in Aegypto
sua sponte gessit: nam Nectenebin adiutum pro-
fectus regnum ei constituit. fecit idem Cypri, sed 2
publice ab Atheniensibus Euagorae adiutor datus,
neque prius inde discessit, quam totam insulam bello
devinceret: qua ex re Athenienses magnam gloriam
sunt adepti. interim bellum inter Aegyptios et Per- 3
sas conflatum est. Athenienses cum Artaxerxe socie-
tatem habebant, Lacedaemonii cum Aegyptiis, a qui-
bus magnas praedas Agesilaus, rex eorum, faciebat.
id intuens Chabrias, cum in re nulla Agesilao cede-
ret, sua sponte eos adiutum profectus Aegyptiae
classi praefuit, pedestribus copiis Agesilaus.

Tum praefecti regis Persae legatos miserunt Athe- 3
nas questum, quod Chabrias adversum regem bellum
gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam
Chabriae praestituerunt, quam ante domum nisi re-
disset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt.
hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius
est moratus, quam fuit necesse. non enim libenter 2
erat ante oculos suorum civium, quod et vivebat
laute et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam
vulgi posset effugere. est enim hoc commune vitium 3
magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae

comes sit et libenter de iis detrahant, quos eminere
videant altius, neque animo aequo pauperes alienam
[opulentium] intueantur fortunam. itaque Chabrias,
4 cum ei licebat, plurimum aberat. neque vero solus
ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere prin-
cipes fecerunt idem, quod tantum se ab invidia
putabant afuturos, quantum a conspectu suorum
recesserint. itaque Conon plurimum Cypri vixit,
Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbo, Chares
Sigeo, dissimilis quidem Chares horum et factis et
moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.
4 Chabrias autem periit bello sociali tali modo.
oppugnabant Athenienses Chium. erat in classe
Chabrias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant,
auctoritate anteibat, eumque magis milites quam qui
2 praeerant aspiciebant. quae res ei maturavit mor-
tem. nam dum primus studet portum intrare guber-
natoremque iubet eo dirigere navem, ipse sibi per-
niciei fuit: cum enim eo penetrasset, ceterae non
sunt secutae. quo facto circumfusus hostium concursu
cum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit
3 sidere. hinc refugere cum posset, si se in mare
deiecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae
exciperet natantes, perire maluit quam armis abiectis
navem relinquere, in qua fuerat vectus. id ceteri
facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt.
at ille, praestare honestam mortem existimans turpi
vitae, comminus pugnans telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

1 Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. hic a
patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus: fuit
enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peri-
2 tus neque minus civitatis regendae. multa huius
sunt praeclare facta, sed haec maxime illustria.

Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit: in quo oppugnando superiori bello Athenienses mille et CC talenta consumpserant, id ille sine ulla publica impensa populo restituit. adversus Cotum bella gessit ab eoque mille et CC talenta praedae in publicum rettulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani 3
simul cum Agesilao auxilio profectus est: a quo cum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit quam id sumere, cuius partem domum suam ferre posset. itaque accepit Crithoten et Sestum.

Idem classi praefectus circumvehens Peloponne- 2
sum, Laconicen populatus, classem eorum fugavit, Corcyram sub imperium Atheniensium redegit, sociosque idem adiunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas omnesque eas gentes, quae mare illud adiacent. quo 2
facto Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt, pacemque iis legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tum primum arae Paci publice sint factae eique deae pulvinar sit institutum. cuius laudis ut memoria maneret, Timo- 3
theo publice statuam in foro posuerunt. qui honos huic uni ante id tempus contigit, ut, cum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. sic iuxta posita recens filii veterem patris renovavit memoriam.

Hic cum esset magno natu et magistratus gerere 3
desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. defecerat Samus, descierat Hellespontus, Philippus, iam tum valens, multa moliebatur: cui oppositus Chares cum esset, non satis in eo praesidii putabatur. fit Menestheus praetor, filius Iphicratis, gener 2
Timothei, et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. huic in consilium dantur duo usu sapientiaque praestantes, [quorum consilio uteretur] pater et socer, quod in his tanta erat auctoritas, ut magna spes

3 esset per eos amissa posse recuperari. ii cum Sa-
mum profecti essent et eodem Chares illorum adventu
cognito cum suis copiis proficisceretur, ne quid ab-
sente se gestum videretur, accidit, cum ad insulam
appropinquarent, ut magna tempestas oreretur: quam
evitare duo veteres imperatores utile arbitrati suam
4 classem suppresserunt. at ille temeraria usus ratione
non cessit maiorum natu auctoritati, velut in sua
manu esset fortuna. quo contenderat, pervenit,
eodemque ut sequerentur, ad Timotheum et Iphi-
craten nuntium misit. hinc male re gesta, complu-
ribus amissis navibus eo, unde erat profectus, se
recepit litterasque Athenas publice misit, sibi proclive
fuisse Samum capere, nisi a Timotheo et Iphicrate
5 desertus esset. populus acer, suspicax ob eamque
rem mobilis, adversarius, invidus [etiam potentiae in
crimen vocabantur] domum revocat: accusantur pro-
ditionis. hoc iudicio damnatur Timotheus lisque eius
aestimatur centum talentis. ille odio ingratae civi-
tatis coactus Chalcidem se contulit.

4 Huius post mortem cum populum iudicii sui
paeniteret, multae novem partes detraxit et decem
talenta Cononem, filium eius, ad muri quandam par-
tem reficiendam iussit dare. in quo fortunae varietas
est animadversa. nam quos avus Conon muros ex
hostium praeda patriae restituerat, eosdem nepos cum
summa ignominia familiae ex sua re familiari refi-
2 cere coactus est. Timothei autem moderatae sapien-
tisque vitae cum pleraque possimus proferre testimo-
nia, uno erimus contenti, quod ex eo facile coniici
poterit, quam carus suis fuerit. cum Athenis adu-
lescentulus causam diceret, non solum amici priva-
tique hospites ad eum defendendum convenerunt, sed
etiam in eis Iason, tyrannus Thessaliae, qui illo tem-
3 pore fuit omnium potentissimus. hic cum in patria
sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas
sine ullo praesidio venit tantique hospitem fecit, ut
mallet se capitis periculum adire quam Timotheo de

fama dimicanti deesse. hunc adversus tamen Timotheus postea populi iussu bellum gessit: patriae sanctiora iura quam hospitii esse duxit.

Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriae, Timothei: neque post illorum obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria. 4

Venio nunc ad fortissimum virum maximique consilii omnium barbarorum, exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare et Hannibale. de quo hoc plura referemus, quod et obscuriora sunt eius gesta pleraque et ea, quae prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tum omnes superabat, acciderunt: quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. 5 6

XIV. DATAMES.

Datames, patre Camisare, natione Care, matre Scythissa natus, primum militum in numero fuit apud Artaxerxen eorum, qui regiam tuebantur. pater eius Camisares, quod et manu fortis et bello strenuus et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam partem Ciliciae iuxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames militare munus fungens primum, qualis esset, aperuit in bello, quod rex adversus Cadusios gessit. namque hic, multis milibus regiorum interfectis, magni fuit eius opera. quo factum est, cum in eo bello cecidisset Camisares, ut paterna ei traderetur provincia. 1 2

Pari se virtute postea praebuit, cum Autophrodates iussu regis bello persequeretur eos, qui defecerant. namque huius opera hostes, cum castra iam intrassent, profligati sunt exercitusque reliquus conservatus regis est: qua ex re maioribus rebus praeesse coepit. erat eo tempore Thuys dynastes 2 2

Paphlagoniae, antiquo genere ortus a Pylaemene illo,
quem Homerus Troico bello a Patroclo interfectum
3 ait. is regi dicto audiens non erat. quam ob causam
bello eum persequi constituit eique rei praefecit Da-
tamen, propinquum Paphlagonis: namque ex fratre
et sorore erant nati. quam ob causam Datames pri-
mum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad
officium reduceret. ad quem cum venisset sine prae-
sidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, paene
4 interiit: nam Thuys eum clam interficere voluit. erat
mater cum Datame, amita Paphlagonis. ea, quid
5 ageretur, resciit filiumque monuit. ille fuga pericu-
lum evitavit bellumque indixit Thuyni. in quo cum
ab Ariobarzane, praefecto Lydiae et Ioniae totiusque
Phrygiae, desertus esset, nihilo segnius perseveravit
vivumque Thuyn cepit cum uxore et liberis.

3 Cuius facti ne prius fama ad regem quam ipse
perveniret, dedit operam. itaque omnibus insciis eo,
ubi erat rex, venit posteroque die Thuyn, hominem
maximi corporis terribilique facie, quod et niger et
capillo longo barbaque erat promissa, optima veste
texit, quam satrapae regii gerere consuerant, or-
navit etiam torque atque armillis aureis ceteroque
2 regio cultu: ipse agresti duplici amiculo circumdatus
hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam,
dextra manu clavam, sinistra copulam, qua vinctum
ante se Thuynem agebat, ut si feram bestiam captam
3 duceret. quem cum omnes conspicerent propter no-
vitatem ornatus ignotamque formam ob eamque rem
magnus esset concursus, fuit nonnemo, qui agno-
4 sceret Thuyn regique nuntiaret. primo non accredi-
dit: itaque Pharnabazum misit exploratum. a quo
ut rem gestam comperit, statim admitti iussit, magno
opere delectatus cum facto tum ornatu, in primis
quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat.
5 itaque magnifice Datamen donatum ad exercitum
misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo et
Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum atque

illos imperio esse iussit. postea vero quam Pharna-
bazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.
Hic cum maximo studio compararet exercitum 4
Aegyptumque proficisci pararet, subito a rege litterae
sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Catao-
niam tenebat: quae gens iacet supra Ciliciam, con-
finis Cappadociae. namque Aspis, saltuosam regio- 2
nem castellisque munitam incolens, non solum im-
perio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones
vexabat et quae regi portarentur abripiebat. Data- 3
mes, etsi longe aberat ab his regionibus et a maiore
re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem ge-
rendum putavit. itaque cum paucis, sed viris for-
tibus navem conscendit, existimans, quod accidit,
facilius se imprudentem parva manu oppressurum
quam paratum quamvis magno exercitu. hac dela- 4
tus in Ciliciam, egressus inde, dies noctesque iter
faciens Taurum transiit eoque, quo studuerat, venit.
quaerit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe
abesse profectumque eum venatum. quae dum spe-
culatur, adventus eius causa cognoscitur. Pisidas
cum eis, quos secum habebat, ad resistendum Aspis
comparat. id Datames ubi audivit, arma sumit, suos 5
sequi iubet: ipse equo concitato ad hostem vehitur.
quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem per-
timescit atque a conatu resistendi deterritus sese
dedidit. hunc Datames vinctum ad regem ducendum
tradit Mithridati.
Haec dum geruntur, Artaxerxes reminiscens, a 5
quanto bello ad quam parvam rem principem ducum
misisset, se ipse reprehendit et nuntium ad exerci-
tum Acen misit, quod nondum Datamen profectum
putabat, qui diceret, ne ab exercitu discederet. hic
priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere
convenit, qui Aspim ducebant. qua celeritate cum 2
magnam benivolentiam regis Datames consecutus
esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, quod
illum unum pluris quam se omnes fieri videbant.

quo facto cuncti ad eum opprimendum consenserunt.
3 haec Pandantes, gazae custos regiae, amicus Datami,
perscripta ei mittit, in quibus docet eum in magno
fore periculo, si quid illo imperante adversi in
4 Aegypto accidisset. namque eam esse consuetudi-
nem regiam, ut casus adversos hominibus tribuant,
secundos fortunae suae: quo fieri ut facile impel-
lantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male
gestae nuntientur. illum hoc maiore fore in discri-
mine, quod, quibus rex maxime oboediat, eos habeat
5 inimicissimos. talibus ille litteris cognitis, cum iam
ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat ea
vere scripta, desciscere a rege constituit. neque ta-
men quicquam fecit, quod fide sua esset indignum.
6 nam Mandroclen Magnetem exercitui praefecit: ipse
cum suis in Cappadociam discedit coniunctamque
huic Paphlagoniam occupat, celans, qua voluntate
esset in regem. clam cum Ariobarzane facit amici-
tiam, manum comparat, urbes munitas suis tuen-
das tradit.

6 Sed haec propter hiemale tempus minus pro-
spere procedebant. audit Pisidas quasdam copias
adversus se parare. filium eo Arsideum cum exer-
citu mittit: cadit in proelio adulescens. proficiscitur
eo pater non ita cum magna manu, celans, quan-
tum vulnus accepisset, quod prius ad hostem perve-
nire cupiebat, quam de male re gesta fama ad suos
perveniret, ne cognita filii morte animi debilitarentur
2 militum. quo contenderat, pervenit iisque locis castra
ponit, ut neque circumiri multitudine adversariorum
posset neque impediri, quo minus ipse ad dimican-
3 dum manum haberet expeditam. erat cum eo Mithro-
barzanes, socer eius, praefectus equitum. is despe-
ratis generi rebus ad hostes transfugit. id Datames
ut audivit, sensit, si in turbam exisset ab homine
tam necessario se relictum, futurum ut ceteri con-
4 silium sequerentur, in vulgus edit: suo iussu Mithro-
barzanem profectum pro perfuga, quo facilius re-

ceptus interficeret hostes: quare relinqui eum par
non esse et omnes confestim sequi. quod si animo
strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent
resistere, cum et intra vallum et foris caederentur.
hac re probata exercitum educit, Mithrobarzanem 5
persequitur tantum: qui cum ad hostes pervenerat,
Datames signa inferri iubet. Pisidae nova re com- 6
moti in opinionem adducuntur perfugas mala fide
compositoque fecisse, ut recepti maiori essent calami-
tati. primum eos adoriuntur. illi cum, quid agere-
tur aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum
eis pugnare, ad quos transierant, ab iisque stare,
quos reliquerant: quibus cum neutri parcerent, ce-
leriter sunt concisi. reliquos Pisidas resistentes Da- 7
tames invadit: primo impetu pellit, fugientes perse-
quitur, multos interficit, castra hostium capit. tali 8
consilio uno tempore et proditores perculit et hostes
profligavit, et, quod ad perniciem suam fuerat cogi-
tatum, id ad salutem convertit. quo neque acutius
ullius imperatoris cogitatum neque celerius factum
usquam legimus.

Ab hoc tamen viro Sysinas, maximo natu filius, 7
desciit ad regemque transiit et de defectione patris
detulit. quo nuntio Artaxerxes commotus, quod in-
tellegebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium
esse, qui, cum cogitasset, facere auderet et prius
cogitare quam conari consuesset, Autophrodatem in
Cappadociam mittit. hic ne intrare posset, saltum, 2
in quo Ciliciae portae sunt sitae, Datames praeoccu-
pare studuit. sed tam subito copias contrahere non 3
potuit. a qua re depulsus cum ea manu, quam con-
traxerat, locum deligit talem, ut neque circumiretur
ab hostibus neque praeteriret adversarius, quin anci-
pitibus locis premeretur, et, si dimicare eo vellet,
non multum obesse multitudo hostium suae pauci-
tati posset.

Haec etsi Autophrodates videbat, tamen statuit 8
congredi quam cum tantis copiis refugere aut tam

diu uno loco sedere. habebat barbarorum equitum
2 XX, peditum centum milia, quos illi Cardacas appel-
lant, eiusdemque generis III milia funditorum, prae-
terea Cappadocum VIII milia, Armeniorum X milia,
Paphlagonum V milia, Phrygum X milia, Lydorum
V milia, Aspendiorum et Pisidarum circiter III milia,
Cilicum II milia, Captianorum totidem, ex Graecia
conductorum III milia, levis armaturae maximum
3 numerum. has adversus copias spes omnis consiste-
bat Datami in se locique natura: namque huius par-
tem non habebat vicesimam militum. quibus fretus
conflixit adversariorumque multa milia concidit, cum
de ipsius exercitu non amplius hominum mille ceci-
disset. quam ob causam postero die tropaeum posuit,
4 quo loco pridie pugnatum erat. hinc cum castra
movisset semperque inferior copiis superior omnibus
proeliis discederet, quod numquam manum conse-
reret, nisi cum adversarios locorum angustiis clau-
sisset, quod perito regionum callideque cogitanti
5 saepe accidebat; Autophrodates, cum bellum duci
maiore regis calamitate quam adversariorum videret,
pacem amicitiamque hortatus est, ut cum rege in
6 gratiam rediret. quam ille etsi fidam non fore puta-
bat, tamen condicionem accepit seque ad Artaxerxem
legatos missurum dixit. sic bellum, quod rex ad-
versus Datamen susceperat, sedatum est. Autophro-
dates in Phrygiam se recepit.
9 At rex, quod implacabile odium in Datamen
susceperat, postquam bello eum opprimi non posse
animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille
2 plerasque evitavit. sicut, cum ei nuntiatum esset
quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant nu-
mero: de quibus, quod inimici detulerant, neque
credendum neque neglegendum putavit: experiri vo-
3 luit, verum falsumne sibi esset relatum. itaque eo
profectus est, in quo itinere futuras insidias dixe-
rant. sed elegit corpore ac statura simillimum sui
eique vestitum suum dedit atque eo loco ire, quo

ipse consuerat, iussit: ipse autem ornatu vestituque
militari inter corporis custodes iter facere coepit. at 4
insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit,
decepti ordine atque vestitu impetum in eum fa-
ciunt, qui suppositus erat. praedixerat autem iis
Datames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent
facere, quod ipsum vidissent. ipse, ut concurrentes 5
insidiatores animum advertit, tela in eos coniecit.
hoc idem cum universi fecissent, priusquam per-
venirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi
conciderunt.

Hic tamen tam callidus vir extremo tempore 10
captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. nam-
que is pollicitus est regi se eum interfecturum, si
ei rex permitteret, ut quodcumque vellet liceret im-
pune facere, fidemque de ea re more Persarum dextra
dedisset. hanc ut accepit a rege missam, copias 2
parat et absens amicitiam cum Datame facit, regis
provincias vexat, castella expugnat, magnas praedas
capit, quarum partim suis dispertit, partim ad Data-
men mittit; pari modo complura castella ei tradit.
haec diu faciendo persuasit homini se infinitum ad- 3
versus regem suscepisse bellum, cum nihilo magis,
ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, ne-
que colloquium eius petivit neque in conspectum
venire studuit. sic absens amicitiam gerebat, ut non
beneficiis mutuis, sed communi odio, quod erga re-
gem susceperant, contineri viderentur.

Id cum satis se confirmasse arbitratus esset, cer- 11
tiorem facit Datamen, tempus esse maiores exercitus
parari et bellum cum ipso rege suscipi, deque ea
re, si ei videretur, quo loco vellet, in colloquium
veniret. probata re colloquendi tempus sumitur
locusque, quo conveniretur. huc Mithridates cum 2
uno, cui maxime habebat fidem, ante aliquot dies
venit compluribusque locis separatim gladios obruit
eaque loca diligenter notat. ipso autem colloquii die
utrique, locum qui explorarent atque ipsos scruta-

priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem
pareret, in eundem locum revertitur atque ibi, ubi
telum erat infossum, resedit, ut si lassitudine cu-
peret acquiescere, Datamenque revocavit, simulans
4 se quiddam in colloquio esse oblitum. interim te-
lum, quod latebat, protulit nudatumque vagina veste
texit ac Datami venienti ait, digredientem se ani-
madvertisse, locum quendam, qui erat in conspectu,
5 ad castra ponenda esse idoneum. quem cum digito
demonstraret et ille respiceret, aversum ferro trans-
fixit priusque, quam quisquam posset succurrere,
interfecit. ita ille vir, qui multos consilio, neminem
perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XV. EPAMINONDAS.

1 Epaminondas, Polymnidis filius, Thebanus. de
hoc priusquam scribimus, haec praecipienda videntur
lectoribus, ne alienos mores ad suos referant, neve
ea, quae ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros
2 fuisse arbitrentur. scimus enim musicen nostris mo-
ribus abesse a principis persona, saltare vero etiam
in vitiis poni: quae omnia apud Graecos et grata et
3 laude digna ducuntur. cum autem exprimere ima-
ginem consuetudinis atque vitae velimus Epaminon-
dae, nihil videmur debere praetermittere, quod per-
4 tineat ad eam declarandam. quare dicemus primum
de genere eius, deinde quibus disciplinis et a qui-
bus sit eruditus, tum de moribus ingeniique facul-
tatibus et si qua alia memoria digna erunt, postremo
de rebus gestis, quae a plurimis animi anteponuntur
virtutibus.

Natus igitur patre, quo diximus, genere honesto, 2
pauper iam a maioribus relictus est, eruditus autem
sic, ut nemo Thebanus magis. nam et citharizare et
cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio,
qui non minore fuit in musicis gloria quam Damon
aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina, can-
tare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone.
at philosophiae praeceptorem habuit Lysim Taren- 2
tinum, Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus,
ut adulescens tristem ac severum senem omnibus
aequalibus suis in familiaritate anteposuerit; neque
prius eum a se dimisit, quam in doctrinis tanto
antecessit condiscipulos, ut facile intellegi posset
pari modo superaturum omnes in ceteris artibus.
atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia et 3
potius contemnenda: at in Graecia, utique olim,
magnae laudi erant. postquam ephebus est factus et 4
palaestrae dare operam coepit, non tam magnitu-
dini virium servivit quam velocitati: illam enim ad
athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilita-
tem pertinere. itaque exercebatur plurimum cur-
rendo et luctando ad eum finem, quoad stans com-
plecti posset atque contendere. in armis vero plu- 5
rimum studii consumebat.

Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi 3
bona accesserant. erat enim modestus, prudens, gra-
vis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis
manu, animo maximo, adeo veritatis diligens, ut
ne ioco quidem mentiretur. idem continens, clemens 2
patiensque admirandum in modum, non solum po-
puli, sed etiam amicorum ferens iniurias, in primis
commissa celans, quod interdum non minus prodest
quam diserte dicere, studiosus audiendi: ex hoc enim
facillime disci arbitrabatur. itaque cum in circulum 3
venisset, in quo aut de re publica disputaretur aut
de philosophia sermo haberetur, numquam inde prius
discessit, quam ad finem sermo esset adductus. pau- 4
pertatem adeo facile perpessus est, ut de re publica

nihil praeter gloriam ceperit. amicorum in se tuendo
caruit facultatibus, fide ad alios sublevandos saepe
sic usus est, ut iudicari possit omnia ei cum amicis
5 fuisse communia. nam cum aut civium suorum ali-
quis ab hostibus esset captus, aut virgo amici nubilis,
quae propter paupertatem collocari non posset, ami-
corum consilium habebat et, quantum quisque daret,
6 pro facultatibus imperabat. eamque summam cum
confecerat, priusquam acciperet pecuniam, adducebat
eum, qui quaerebat, ad eos, qui conferebant, eique
ut ipsi numerarent, faciebat, ut ille, ad quem ea
res perveniebat, sciret quantum cuique deberet.

4 Tentata autem eius est abstinentia a Diomedonte
Cyziceno: namque is rogatu Artaxerxis regis Epa-
minondam pecunia corrumpendum susceperat. hic
magno cum pondere auri Thebas venit et Micythum
adulescentulum quinque talentis ad suam perduxit
voluntatem, quem tum Epaminondas plurimum dili-
gebat. Micythus Epaminondam convenit et causam
2 adventus Diomedontis ostendit. at ille Diomedonte
coram 'nihil' inquit 'opus pecunia est: nam si rex
ea vult, quae Thebanis sunt utilia, gratis facere
sum paratus, sin autem contraria, non habet auri
atque argenti satis. namque orbis terrarum divitias
3 accipere nolo prae patriae caritate. tu quod me in-
cognitum tentasti tuique similem existimasti, non
miror tibique ignosco; sed egredere propere, ne alios
corrumpas, cum me non potueris. et tu, Micythe,
argentum huic redde, aut, nisi id confestim facis,
4 ego te tradam magistratui.' hunc Diomedon cum
rogaret, ut tuto exiret suaque, quae attulerat, liceret
efferre, 'istud quidem' inquit 'faciam, neque tua causa,
sed mea, ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dicat
id ad me ereptum pervenisse, quod delatum acci-
5 pere noluissem.' a quo cum quaesisset, quo se de-
duci vellet, et ille Athenas dixisset, praesidium de-
dit, ut tuto perveniret. neque vero id satis habuit,
sed etiam, ut inviolatus in navem escenderet, per

Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. abstinentiae erit hoc satis testimonium. 6
plurima quidem proferre possumus, sed modus adhibendus est, quoniam uno hoc volumine vitam excellentium virorum complurium concludere constituimus, quorum separatim multis milibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

Fuit etiam disertus, ut nemo ei Thebanus par 5
esset eloquentia, neque minus concinnus in brevitate respondendi quam in perpetua oratione ornatus. ha- 2
buit obtrectatorem Meneclides quendam, indidem Thebis, et adversarium in administranda re publica, satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet: namque illi genti plus inest virium quam ingenii.
is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, 3
hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. huic ille 'fallis' inquit 'verbo cives tuos, quod hos a bello avocas: otii enim nomine servitutem concilias. nam 4
paritur pax bello. itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. quare si principes Graeciae vultis esse, castris est vobis utendum, non palaestra.' idem ille Meneclides cum huic obiiceret, 5
quod liberos non haberet neque uxorem duxisset, maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus: at ille 'desine' inquit 'Meneclida, de uxore mihi exprobrare: nam nullius in ista re minus uti consilio volo.' (habebat enim Meneclides suspicionem adulterii.) 'quod autem 6
me Agamemnonem aemulari putas, falleris. namque ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem, ego contra ea una urbe nostra dieque uno totam Graeciam Lacedaemoniis fugatis liberavi.'

Idem cum in conventum venisset Arcadum, pe- 6
tens ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent, contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes eo praestabat tempore, postularet ut potius amicitiam sequerentur Atticorum, et in

oratione sua multa invectus esset in Thebanos et
2 Argivos in eisque hoc posuisset, animum advertere debere Arcades, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent iudicare: Argivos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem matricidas, Thebis Oedipum natum, qui cum patrem suum
3 interfecisset, ex matre liberos procreasse: huic in respondendo Epaminondas, cum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit, admirari se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverterit, innocentes illos natos domi, scelere admisso cum patria essent expulsi, receptos esse ab
4 Atheniensibus. sed maxime eius eloquentia eluxit Spartae legati ante pugnam Leuctricam. quo cum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit quam Leuctrica pugna. tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio Lacedaemonii sociorum privarentur.

7 Fuisse patientem suorumque iniurias ferentem civium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testimonia. cum eum propter invidiam cives sui praeficere exercitui noluissent duxque esset delectus belli imperitus, cuius errore eo esset deducta illa multitudo militum, ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur, desiderari coepta est Epaminondae diligentia: erat enim ibi privatus numero
2 militis. a quo cum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliae et exercitum obsidione libera-
3 tum domum reduxit incolumem. nec vero hoc semel fecit, sed saepius. maxime autem fuit illustre, cum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedaemonios haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. hi cum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent ob eamque rem imperium iis esset abrogatum atque

in eorum locum alii praetores successissent, Epami- 4
nondas populi scito non paruit idemque ut facerent
persuasit collegis et bellum, quod susceperat, gessit.
namque animadvertebat, nisi id fecisset, totum exer-
citum propter praetorum imprudentiam inscitiamque
belli periturum. lex erat Thebis, quae morte multa- 5
bat, si quis imperium diutius retinuisset, quam lege
praefinitum foret. hanc Epaminondas cum rei publi-
cae conservandae causa latam videret, ad perniciem
civitatis conferre noluit et quattuor mensibus diutius,
quam populus iusserat, gessit imperium.

Postquam domum reditum est, collegae eius hoc 8
crimine accusabantur, quibus ille permisit, ut om-
nem causam in se transferrent suaque opera factum
contenderent, ut legi non oboedirent. qua defen-
sione illis periculo liberatis nemo Epaminondam
responsurum putabat, quod, quid diceret, non habe-
ret. at ille in iudicium venit, nihil eorum negavit, 2
quae adversarii crimini dabant, omniaque, quae col-
legae dixerant, confessus est neque recusavit quo
minus legis poenam subiret, sed unum ab iis peti-
vit, ut in sepulcro suo inscriberent: Epaminondas 3
a Thebanis morte multatus est, quod eos coegit
apud Leuctra superare Lacedaemonios, quos ante se
imperatorem nemo Boeotorum ausus sit aspicere in
acie, quodque uno proelio non solum Thebas ab in- 4
teritu retraxit, sed etiam universam Graeciam in
libertatem vindicavit eoque res utrorumque per-
duxit, ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedae-
monii satis haberent, si salvi esse possent, neque 5
prius bellare destitit, quam Messene restituta urbem
eorum obsidione clausit.' haec cum dixisset, risus
omnium cum hilaritate coortus est, neque quisquam
iudex ausus est de eo ferre suffragium. sic a iudicio
capitis maxima discessit gloria.

Hic extremo tempore imperator apud Manti- 9
neam cum acie instructa audacius instaret hostibus,
cognitus a Lacedaemoniis, quod in unius pernicie

eius patriae sitam putabant salutem, universi in
unum impetum fecerunt neque prius abscesserunt,
quam magna caede multisque occisis fortissime ipsum
Epaminondam pugnantem, sparo eminus percussum,
2 concidere viderunt. huius casu aliquantum retardati
sunt Boeoti, neque tamen prius pugna excesserunt,
3 quam repugnantes profligarunt. at Epaminondas,
cum animadverteret mortiferum se vulnus accepisse
simulque, si ferrum, quod ex hastili in corpore re-
manserat, extraxisset, animam statim emissurum,
usque eo retinuit, quoad renuntiatum est vicisse
4 Boeotos. id postquam audivit, 'satis' inquit 'vixi:
invictus enim morior.' tum ferro extracto confestim
exanimatus est.

10 Hic uxorem numquam duxit. in quo cum re-
prehenderetur [quod liberos non relinqueret] a Pe-
lopida, qui filium habebat infamem, maleque eum
in eo patriae consulere diceret, 'vide' inquit 'ne tu
peius consulas, qui talem ex te natum relicturus
2 sis. neque vero stirps potest mihi deesse: namque
ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quae non
modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit ne-
3 cesse est.' quo tempore duce Pelopida exules The-
bas occuparunt et praesidium Lacedaemoniorum ex
arce expulerunt, Epaminondas, quamdiu facta est
caedes civium, domo se tenuit, quod neque malos
defendere volebat neque impugnare, ne manus suo-
rum sanguine cruentaret: namque omnem civilem
victoriam funestam putabat. idem, postquam apud
Cadmeam cum Lacedaemoniis pugnari coeptum est,
in primis stetit.

4 Huius de virtutibus vitaque satis erit dictum, si
hoc unum adiunxero, quod nemo ibit inficias, The-
bas et ante Epaminondam natum et post eiusdem
interitum perpetuo alieno paruisse imperio, contra
ea, quam diu ille praefuerit rei publicae, caput fuisse
totius Graeciae. ex quo intellegi potest unum ho-
minem pluris quam civitatem fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

Pelopidas Thebanus, magis historicis quam vulgo 1
notus. cuius de virtutibus dubito quem ad modum
exponam, quod vereor, si res explicare incipiam,
ne non vitam eius enarrare, sed historiam videar
scribere: si tantummodo summas attigero, ne rudibus
Graecarum litterarum minus dilucide appareat, quan-
tus fuerit ille vir. itaque utrique rei occurram,
quantum potuero, et medebor cum satietati tum
ignorantiae lectorum.

Phoebidas Lacedaemonius, cum exercitum Olyn- 2
thum duceret iterque per Thebas faceret, arcem op-
pidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu
paucorum Thebanorum, qui adversariae factioni quo
facilius resisterent, Laconum rebus studebant, idque
suo privato, non publico fecit consilio. quo facto 3
eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt pecunia-
que multarunt: neque eo magis arcem Thebanis
reddiderunt, quod susceptis inimicitiis satius duce-
bant eos obsideri quam liberari. nam post Pelopon-
nesium bellum Athenasque devictas cum Thebanis
sibi rem esse existimabant et eos esse solos, qui ad-
versus resistere auderent. hac mente amicis suis 4
summas potestates dederant alteriusque factionis prin-
cipes partim interfecerant, alios in exilium eiece-
rant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi
sumus, pulsus patria carebat.

Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo 2
sequerentur otium, sed ut, quem ex proximo locum
fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur.
itaque cum tempus esset visum rei gerendae, com- 2
muniter cum iis, qui Thebis idem sentiebant, diem
delegerunt ad inimicos opprimendos civitatemque
liberandam eum, quo maximi magistratus simul con-
suerant epulari. magnae saepe res non ita magnis 3
copiis sunt gestae, sed profecto numquam tam ab

tenui initio tantae opes sunt profligatae. nam duo-
decim adulescentuli coierunt ex iis, qui exilio erant
multati, cum omnino non essent amplius centum,
qui tanto se offerrent periculo. qua paucitate per-
4 culsa est Lacedaemoniorum potentia. hi enim non
magis adversariorum factioni quam Spartanis eo tem-
pore bellum intulerunt, qui principes erant totius
Graeciae: quorum imperii maiestas, neque ita multo
post, Leuctrica pugna ab hoc initio perculsa conci-
5 dit. illi igitur duodecim, quorum dux erat Pelopidas,
cum Athenis interdiu exissent, ut vesperascente
caelo Thebas possent pervenire, cum canibus venati-
cis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quo mi-
nore suspicione facerent iter. qui cum tempore ipso,
quo studuerant, pervenissent, domum Charonis de-
verterunt, a quo et tempus et dies erat datus.

3 Hoc loco libet interponere, etsi seiunctum ab
re proposita est, nimia fiducia quantae calamitati
soleat esse. nam magistratuum Thebanorum statim
ad aures pervenit exules in urbem venisse. id illi
vino epulisque dediti usque eo despexerunt, ut ne
2 quaerere quidem de tanta re laborarint. accessit
etiam quod magis aperiret eorum dementiam. allata
est enim epistola Athenis ab Archino uni ex his,
Archiae, qui tum maximum magistratum Thebis
obtinebat, in qua omnia de profectione eorum per-
scripta erant. quae cum iam accubanti in convivio
esset data, sicut erat signata, sub pulvinum sub-
3 iiciens 'in crastinum' inquit 'differo res serias.' at
illi omnes, cum iam nox processisset, vinolenti ab
exulibus duce Pelopida sunt interfecti. quibus rebus
confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non
solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris
concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce
pepulerunt, patriam obsidione liberarunt, auctores
Cadmeae occupandae partim occiderunt, partim in
exilium eiecerunt.

4 Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus,

Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est,
domi quietus fuit. itaque haec liberatarum Theba-
rum propria laus est Pelopidae, ceterae fere com-
munes cum Epaminonda. namque in Leuctrica 2
pugna imperatore Epaminonda hic fuit dux delectae
manus, quae prima phalangem prostravit Laconum.
omnibus praeterea periculis adfuit (sicut, Spartam 3
cum oppugnavit, alterum tenuit cornu), quoque Mes-
sena celerius restitueretur, legatus in Persas est
profectus. denique haec fuit altera persona Thebis,
sed tamen secunda ita, ut proxima esset Epami-
nondae.

Conflictatus autem est cum adversa fortuna. nam 5
et initio, sicut ostendimus, exul patria caruit et, cum
Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet re-
digere legationisque iure satis tectum se arbitrare-
tur, quod apud omnes gentes sanctum esse con-
suesset, a tyranno Alexandro Pheraeo simul cum
Ismenia comprehensus in vincla coniectus est. hunc 2
Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexan-
drum. post id factum numquam animo placari potuit
in eum, a quo erat violatus. itaque persuasit The-
banis ut subsidio Thessaliae proficiscerentur tyran-
nosque eius expellerent. cuius belli cum ei summa 3
esset data eoque cum exercitu profectus esset, non
dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. in 4
quo proelio Alexandrum ut animadvertit, incensus
ira equum in eum concitavit proculque digressus a
suis coniectu telorum confossus concidit. atque hoc
secunda victoria accidit: nam iam inclinatae erant
tyrannorum copiae. quo facto omnes Thessaliae civi- 5
tates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis
aëneis liberosque eius multo agro donarunt.

XVII. AGESILAUS.

1 Agesilaus Lacedaemonius cum a ceteris scripto-
ribus, tum eximie a Xenophonte Socratico collau-
2 datus est: eo enim usus est familiarissime. hic pri-
mum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit
contentionem. mos erat enim a maioribus Lacedae-
moniis traditus, ut duos haberent semper reges, no-
mine magis quam imperio, ex duabus familiis Procli
et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis
3 Spartae reges fuerunt. horum ex altera in alterius
familiae locum fieri non licebat: ita utraque suum
retinebat ordinem. primum ratio habebatur, qui
maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans de-
cessisset: sin is virilem sexum non reliquisset, tum
4 deligebatur, qui proximus esset propinquitate. mor-
tuus erat Agis rex, frater Agesilai: filium reliquerat
Leotychidem. quem ille natum non agnorat, eun-
dem moriens suum esse dixerat. is de honore regni
cum Agesilao, patruo suo, contendit, neque id, quod
5 petivit, consecutus est. nam Lysandro suffragante,
homine, ut ostendimus supra, factioso et iis tempo-
ribus potente, Agesilaus antelatus est.

2 Hic simulatque imperii potitus est, persuasit
Lacedaemoniis ut exercitus emitterent in Asiam bel-
lumque regi facerent, docens satius esse in Asia
quam in Europa dimicari. namque fama exierat
Artaxerxen comparare classes pedestresque exercitus,
2 quos in Graeciam mitteret. data potestate tanta
celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis
pervenerit, quam regii satrapae eum scirent pro-
fectum. quo factum est ut omnes imparatos im-
3 prudentesque offenderet. id ut cognovit Tissaphernes,
qui summum imperium tum inter praefectos habebat
regios, inducias a Lacone petivit, simulans se dare
operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret, re
autem vera ad copias comparandas, easque impetravit

trimenstres. iuravit autem uterque se sine dolo in- 4
ducias conservaturum. in qua pactione summa fide
mansit Agesilaus: contra ea Tissaphernes nihil aliud
quam bellum comparavit. id etsi sentiebat Laco, ta- 5
men iusiurandum servabat multumque in eo se con-
sequi dicebat, quod Tissaphernes periurio suo et ho-
mines suis rebus abalienaret et deos sibi iratos
redderet, se autem conservata religione confirmare
exercitum, cum animadverteret deum numen facere
secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod
iis studere consuessent, quos conservare fidem vi-
derent.

Postquam induciarum praeteriit dies, barbarus 3
non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia
in Caria et ea regio iis temporibus multo putabatur
locupletissima, eo potissimum hostes impetum factu-
ros, omnes suas copias eo contraxerat. at Agesilaus 2
in Phrygiam se convertit eamque prius depopulatus
est, quam Tissaphernes usquam se moveret. magna
praeda militibus locupletatis Ephesum hiematum
exercitum reduxit atque ibi officinis armorum insti-
tutis magna industria bellum apparavit. et quo stu-
diosius armarentur insigniusque ornarentur, praemia
proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in
ea re fuisset industria. fecit idem in exercitationum 3
generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos magnis
afficeret muneribus. his igitur rebus effecit ut et
ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum.
huic cum tempus esset visum copias extrahere ex 4
hibernaculis, vidit, si, quo esset iter facturus, palam
pronuntiasset, hostes non credituros aliasque regiones
praesidiis occupaturos neque dubitaturos aliud eum
facturum ac pronuntiasset. itaque cum ille Sardis 5
iturum se dixisset, Tissaphernes eandem Cariam de-
fendendam putavit. in quo cum eum opinio fefellisset
victumque se vidisset consilio, sero suis praesidio
profectus est. nam cum illo venisset, iam Agesilaus
multis locis expugnatis magna erat praeda potitus.

6 Laco autem cum videret hostes equitatu superare,
numquam in campo sui fecit potestatem et iis lo-
cis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae
valerent. pepulit ergo, quotienscumque congressus
est, multo maiores adversariorum copias et sic in
Asia versatus est, ut omnium opinione victor du-
ceretur.

4 Hic cum iam animo meditaretur proficisci in
Persas et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo
venit ephororum missu, bellum Athenienses et Boeo-
tos indixisse Lacedaemoniis: quare venire ne dubi-
2 taret. in hoc non minus eius pietas suspicienda
est quam virtus bellica: qui cum victori praeesset
exercitui maximamque haberet fiduciam regni Per-
sarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit
iussis absentium magistratuum, ut si privatus in co-
mitio esset Spartae. cuius exemplum utinam im-
3 peratores nostri sequi voluissent! sed illuc redeamus.
Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam
existimationem multoque gloriosius duxit, si insti-
tutis patriae paruisset, quam si bello superasset
4 Asiam. hac igitur mente Hellespontum copias traiecit
tantaque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes
anno vertente confecerat, hic transierit triginta die-
5 bus. cum iam haud ita longe abesset a Pelopon-
neso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Boeoti
ceterique eorum socii apud Coroneam: quos omnes
6 gravi proelio vicit. huius victoriae vel maxima fuit
laus, quod, cum plerique ex fuga se in templum
Minervae coniecissent quaereretur que ab eo, quid iis
vellet fieri, etsi aliquot vulnera acceperat eo proelio
et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tule-
rant, tamen antetulit irae religionem et eos vetuit
7 violari. neque vero hoc solum in Graecia fecit, ut
templa deorum sancta haberet, sed etiam apud bar-
baros summa religione omnia simulacra arasque
8 conservavit. itaque praedicabat mirari se, non sacri-
legorum numero haberi, qui supplicibus deorum

nocuissent, aut non gravioribus poenis affici, qui
religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

Post hoc proelium collatum omne bellum est 5
circa Corinthum ideoque Corinthium est appellatum.
hic cum una pugna decem milia hostium Agesilao 2
duce cecidissent eoque facto opes adversariorum de-
bilitatae viderentur, tantum afuit ab insolentia glo-
riae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod
tam multi a se victi vitio adversariorum concidis-
sent: namque illa multitudine, si sana mens esset,
Graeciae supplicium Persas dare potuisse. idem, 3
cum adversarios intra moenia compulisset et ut Co-
rinthum oppugnaret multi hortarentur, negavit id
suae virtuti convenire: se enim eum esse dixit, qui
ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes
nobilissimas expugnaret Graeciae. 'nam si' inquit 4
'eos exstinguere voluerimus, qui nobiscum adversus
barbaros steterunt, nosmet ipsi nos expugnaverimus
illis quiescentibus. quo facto sine negotio, cum vo-
luerint, nos oppriment.'

Interim accidit illa calamitas apud Leuctra La- 6
cedaemoniis. quo ne proficisceretur, cum a pleris-
que ad exeundum premeretur, ut si de exitu divi-
naret, exire noluit. idem, cum Epaminondas Spar-
tam oppugnaret essetque sine muris oppidum, talem
se imperatorem praebuit, ut eo tempore omnibus
apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non
fuisse. in quo quidem discrimine celeritas eius con- 2
silii saluti fuit universis. nam cum quidam adu-
lescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos
transfugere vellent et locum extra urbem editum ce-
pissent, Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret,
si animadversum esset, quemquam ad hostes trans-
fugere conari, cum suis eo venit atque, ut si bono
animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod eum
locum occupassent, et se quoque id fieri debere
animadvertisse. sic adulescentes simulata laudatione 3
recuperavit et adiunctis de suis comitibus locum

tutum reliquit. namque illi adiecto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi eoque libentius, quod latere arbitrabantur quae cogitaverant.

7 Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedaemonii se numquam refecerunt neque pristinum imperium recuperarunt, cum interim numquam Agesilaus destitit quibuscumque rebus posset patriam
2 iuvare. nam cum praecipue Lacedaemonii indigerent pecunia, ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit: a quibus magna donatus pecunia pa-
3 triam sublevavit. atque in hoc illud in primis fuit admirabile, cum maxima munera ei ab regibus ac dynastis civitatibusque conferrentur, quod nihil umquam domum suam contulit, nihil de victu, nihil de
4 vestitu Laconum mutavit. domo eadem fuit contentus, qua Eurysthenes, progenitor maiorum suorum, fuerat usus: quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat, contra ea plurima patientiae atque abstinentiae. sic enim erat instructa, ut in nulla re differret cuiusvis inopis atque privati.

8 Atque hic tantus vir ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore fingendo: nam et statura fuit humili et corpore exiguo et claudus altero pede. quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem, atque ignoti, faciem eius cum intuerentur, contemnebant, qui autem virtutes noverant, non poterant ad-
2 mirari satis. quod ei usu venit, cum annorum octoginta subsidio Tacho in Aegyptum iisset et in acta cum suis accubuisset sine ullo tecto stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis neque huc amplius quam pellis esset iniecta, eodemque comites omnes accubuissent vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret, sed homines non beatissimos esse suspi-
3 cionem praeberet. huius de adventu fama cum ad

regios esset perlata, celeriter munera eo cuiusque generis sunt allata. his quaerentibus Agesilaum vix fides facta est, unum esse ex iis, qui tum accubabant. qui cum regis verbis quae attulerant dedissent, ille 4
praeter vitulinam et eiusmodi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit: unguenta, coronas secundamque mensam servis dispertiit, cetera referri iussit. quo facto eum barbari magis etiam 5
contempserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potissimum sumpsisse arbitrabantur.

Hic cum ex Aegypto reverteretur, donatus a 6
rege Nectanabide ducentis viginti talentis, quae ille muneri populo suo daret, venissetque in portum, qui Menelai vocatur, iacens inter Cyrenas et Aegyptum, in morbum implicitus decessit. ibi eum amici, quo 7
Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt atque ita domum rettulerunt.

XVIII. EUMENES.

Eumenes Cardianus. huius si virtuti par data 1
esset fortuna, non ille quidem maior, sed multo illustrior atque etiam honoratior, quod magnos homines virtute metimur, non fortuna. nam cum aetas 2
eius incidisset in ea tempora, quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter eos viventi, quod alienae erat civitatis, neque aliud huic defuit quam generosa stirps. etsi ille domestico summo genere 3
erat, tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant, neque tamen non patiebantur: vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate et celeritate ingenii.

Hic peradulescentulus ad amicitiam accessit Phi- 4
lippi, Amyntae filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem: fulgebat enim iam in adu-

5 lescentulo indoles virtutis. itaque eum habuit ad
manum scribae loco, quod multo apud Graios hono-
rificentius est quam apud Romanos. namque apud
nos re vera, sicut sunt, mercennarii scribae existi-
mantur: at apud illos e contrario nemo ad id officium
admittitur nisi honesto loco, et fide et industria
cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum
6 esse participem. hunc locum tenuit amicitiae apud
Philippum annos septem. illo interfecto eodem
gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. novis-
simo tempore praefuit etiam alterae equitum alae,
quae Hetaerice appellabatur. utrique autem in con-
silio semper adfuit et omnium rerum habitus est
particeps.

2 Alexandro Babylone mortuo, cum regna singulis
familiaribus dispertirentur et summa rerum tradita
2 esset tuenda eidem, cui Alexander moriens anulum
suum dederat, Perdiccae (ex quo omnes coniecerant,
eum regnum ei commisisse, quoad liberi eius in suam
tutelam pervenissent: aberat enim Crateros et Anti-
pater, qui antecedere hunc videbantur, mortuus erat
Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile in-
tellegi posset, plurimi fecerat), hoc tempore data
est Eumeni Cappadocia sive potius dicta: nam tum
3 in hostium erat potestate. hunc sibi Perdiccas
adiunxerat magno studio, quod in homine fidem et
industriam magnam videbat, non dubitans, si eum
pellexisset, magno usui fore sibi in iis rebus, quas
apparabat. cogitabat enim, quod fere omnes in
magnis imperiis concupiscunt, omnium partes cor-
4 ripere atque complecti. neque vero hoc ille solus
fecit, sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant
amici. primus Leonnatus Macedoniam praeoccupare
destinavit. is multis magnisque pollicitationibus per-
suadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret ac
5 secum faceret societatem. cum perducere eum non
posset, interficere conatus est, et fecisset, nisi ille
clam noctu ex praesidiis eius effugisset.

Interim conflata sunt illa bella, quae ad inter- 3
necionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit neque salutis quam fidei fuit cupidior. praefecerat hunc Perdic- 2
cas ei parti Asiae, quae inter Taurum montem iacet atque Hellespontum, et illum unum opposuerat Europaeis adversariis: ipse Aegyptum oppugnatum adversus Ptolemaeum erat profectus. Eumenes cum 3
neque magnas copias neque firmas haberet, quod et inexercitatae et non multo ante erant contractae, adventare autem dicerentur Hellespontumque transisse Antipater et Crateros magno cum exercitu Macedonum, viri cum claritate tum usu belli praestantes (Macedones vero milites ea tum erant fama, qua 4
nunc Romani feruntur: etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summa imperii potirentur): Eumenes intellegebat, si copiae suae cognossent, adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. itaque hoc ei visum est pru- 5
dentissimum, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et iis persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci. atque tenuit 6
hoc propositum et prius in aciem exercitum eduxit proeliumque commisit, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. effecit etiam illud locorum praeoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

Quorum acerrimo concursu cum magnam par- 4
tem diei esset pugnatum, cadit Crateros dux et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. cum hoc concurrit ipse Eumenes. qui cum inter se 2
complexi in terram ex equis decidissent, ut facile intellegi possent inimica mente contendisse animoque magis etiam pugnasse quam corpore, non prius distracti sunt, quam alterum anima relinqueret. ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo

magis ex proelio excessit, sed acrius hostibus institit.
3 hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero,
multis praeterea et maxime nobilibus captis pedester
exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito
Eumene elabi non posset, pacem ab eo petiit. quam
cum impetrasset, in fide non mansit et se, simul ac
4 potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum
ex acie semivivum elatum recreare studuit: cum id
non posset, pro hominis dignitate proque pristina
amicitia (namque illo usus erat Alexandro vivo familiariter)
amplo funere extulit ossaque in Macedoniam
uxori eius ac liberis remisit.

5 Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas
apud Nilum flumen interficitur a Seleuco et
Antigene, rerumque summa ad Antipatrum defertur.
hic qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis
absentes damnantur, in his Eumenes. hac ille
perculsus plaga non succubuit neque eo secius bellum
administravit. sed exiles res animi magnitudi-
2 nem, etsi non frangebant, tamen minuebant. hunc
persequens Antigonus, cum omni genere copiarum
abundaret, saepe in itineribus vexabatur, neque umquam
ad manum accedere licebat nisi iis locis, qui-
3 bus pauci multis possent resistere. sed extremo tempore,
cum consilio capi non posset, multitudine
circumitus est. hinc tamen multis suis amissis se
expedivit et in castellum Phrygiae, quod Nora ap-
4 pellatur, confugit. in quo cum circumsederetur et
vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet,
quod spatium non esset agitandi, callidum fuit
eius inventum, quemadmodum stans iumentum concalfieri
exercerique posset, quo libentius et cibo ute-
5 retur et a corporis motu non removeretur. substringebat
caput loro altius, quam ut prioribus
pedibus plene terram posset attingere, deinde post
verberibus cogebat exultare et calces remittere: qui
motus non minus sudorem excutiebat, quam si in
6 spatio decurreret. quo factum est, quod omnibus

mirabile est visum, ut aeque iumenta nitida ex
castello educeret, cum complures menses in obsidione
fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. in 7
hac conclusione, quotienscumque voluit, apparatum
et munitiones Antigoni alias incendit, alias disiecit.
tenuit autem se uno loco, quamdiu hiems fuit, quod
castra sub divo habere non poterat. ver appropin-
quabat: simulata deditione, dum de condicionibus
tractat, praefectis Antigoni imposuit seque ac suos
omnes extraxit incolumes.

Ad hunc Olympias, mater quae fuerat Alexandri, 6
cum litteras et nuntios misisset in Asiam consul-
tum, utrum regnum repetitum in Macedoniam ve-
niret (nam tum in Epiro habitabat) et eas res occu-
paret, huic ille primum suasit, ne se moveret et 2
exspectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisce-
retur: sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam,
obliivisceretur omnium iniuriarum et in neminem
acerbiore uteretur imperio. horum illa nihil fecit: 3
nam et in Macedoniam profecta est et ibi crudelis-
sime se gessit. petiit autem ab Eumene absente, ne
pateretur Philippi domus ac familiae inimicissimos
stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis
Alexandri. quam veniam si daret, quam primum 4
exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret. id
quo facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in
officio manebant, misisse litteras, ut ei parerent
eiusque consiliis uterentur. his rebus Eumenes per- 5
motus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire
bene meritis referentem gratiam quam ingratum
vivere.

Itaque copias contraxit, bellum adversus Anti- 7
gonum comparavit. quod una erant Macedones com-
plures nobiles, in iis Peucestes, qui corporis custos
fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, et
Antigenes, cuius sub imperio phalanx erat Macedo-
num, invidiam verens, quam tamen effugere non
potuit, si potius ipse alienigena summi imperii poti-

retur, quam alii Macedonum, quorum ibi erat multi-
2 tudo, in principiis Alexandri nomine tabernaculum
statuit in eoque sellam auream cum sceptro ac diade-
mate iussit poni eoque omnes cotidie convenire, ut
ibi de summis rebus consilia caperentur, credens
minore se invidia fore, si specie imperii nominisque
simulatione Alexandri bellum videretur administrare.
3 quod effecit. nam cum non ad Eumenis principia,
sed ad regia conveniretur atque ibi de rebus delibe-
raretur, quodam modo latebat, cum tamen per eum
unum gererentur omnia.
8 Hic in Paraetacis cum Antigono conflixit, non
acie instructa, sed in itinere, eumque male acceptum
in Mediam hiematum coegit redire. ipse in finitima
regione Persidis hiematum copias divisit, non ut
2 voluit, sed ut militum cogebat voluntas. namque
illa phalanx Alexandri Magni, quae Asiam pera-
grarat deviceratque Persas, inveterata cum gloria tum
etiam licentia, non parere se ducibus, sed imperare
postulabat, ut nunc veterani faciunt nostri. itaque
periculum est ne faciant, quod illi fecerunt, sua in-
temperantia nimiaque licentia ut omnia perdant ne-
que minus eos, cum quibus steterint, quam adversus
3 quos fecerint. quodsi quis illorum veteranorum legat
facta, paria horum cognoscat neque rem ullam nisi
tempus interesse iudicet. sed ad illos revertar.
hiberna sumpserant non ad usum belli, sed ad ipso-
4 rum luxuriam, longeque inter se discesserant. hoc
Antigonus cum comperisset intellegeretque se parem
non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi con-
silii novi esse capiendum. duae erant viae, qua ex
Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hiberna-
5 cula posset perveniri. quarum brevior per loca de-
serta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam,
ceterum dierum erat fere decem: illa autem, qua
omnes commeabant, altero tanto longiorem habebat
anfractum, sed erat copiosa omniumque rerum abun-
6 dans. hac si proficisceretur, intellegebat prius ad-

versarios rescituros de suo adventu, quam ipse ter-
tiam partem confecisset itineris: sin per loca sola
contenderet, sperabat se imprudentem hostem op-
pressurum. ad hanc rem conficiendam imperavit 7
quam plurimos utres atque etiam culleos comparari,
post haec pabulum, praeterea cibaria cocta dierum
decem, ut quam minime fieret ignis in castris. iter
quo habeat, omnes celat. sic paratus, qua constituerat,
proficiscitur.

Dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo 9
castrorum eius suspicio allata est ad Eumenem hostem
appropinquare. conveniunt duces: quaeritur, quid
opus sit facto. intellegebant omnes tam celeriter
copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus
adfuturus videbatur. hic omnibus titubantibus et de 2
rebus summis desperantibus, Eumenes ait, si celeri-
tatem velint adhibere et imperata facere, quod ante
non fecerint, se rem expediturum. nam quod diebus
quinque hostis transisse posset, se effecturum, ut
non minus totidem dierum spatio retardaretur: quare
circumirent, suas quisque contraheret copias. ad 3
Antigoni autem refrenandum impetum tale capit con-
silium. certos mittit homines ad infimos montes, qui
obvii erant itineri adversariorum, iisque praecipit ut
prima nocte, quam latissime possint, ignes faciant
quam maximos atque hos secunda vigilia minuant,
tertia perexiguos reddant, et assimulata castrorum 4
consuetudine suspicionem iniiciant hostibus, iis locis
esse castra ac de eorum adventu esse praenuntiatum;
idemque postera nocte faciant. quibus imperatum 5
erat, diligenter praeceptum curant. Antigonus tene-
bris obortis ignes conspicatur: credit de suo adventu
esse auditum et adversarios illuc suas contraxisse
copias. mutat consilium et, quoniam imprudentes 6
adoriri non posset, flectit iter suum et illum an-
fractum longiorem copiosae viae capit ibique diem
unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum ac
reficienda iumenta, quo integriore exercitu decerneret.

10 Sic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio celeritatemque impedivit eius, neque tamen multum
2 profecit. nam invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque Macedonum veteranorum, cum superior proelio discessisset, Antigono est deditus, cum exercitus ei ter ante separatis temporibus iurasset se eum defensurum neque umquam deserturum. sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere
3 mallent quam eum non perdere. atque hunc Antigonus, cum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adiuvari posse intellegebat in iis rebus, quas impendere iam apparebat omnibus. imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemaeus, opibus iam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum.
4 sed non passi sunt ii, qui circa erant, quod videbant Eumene recepto omnes prae illo parvi futuros. ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut nisi magna spe maximarum rerum leniri non posset.

11 Itaque cum eum in custodiam dedisset et praefectus custodum quaesisset, quem ad modum servari vellet, 'ut acerrimum' inquit 'leonem aut ferocissimum elephantum': nondum enim statuerat, conser-
2 varet eum necne. veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum, et qui propter odium fructum oculis ex eius casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui consolarique cuperent, multi etiam, qui eius formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tam diu tamque valde timuissent, cuius in pernicie positam spem habuis-
3 sent victoriae. at Eumenes, cum diutius in vinclis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiae, se mirari, quare iam tertium diem sic teneretur: non enim hoc convenire Antigoni prudentiae, ut sic deuteretur victo: quin aut interfici aut
4 missum fieri iuberet. hic cum ferocius Onomarcho loqui videretur, 'quid? tu', inquit, 'animo si isto eras, cur non in proelio cecidisti potius, quam in

potestatem inimici venires'? huic Eumenes 'utinam 5
quidem istud evenisset! sed eo non accidit, quod
numquam cum fortiore sum congressus: non enim
cum quoquam arma contuli, quin is mihi succu-
buerit. non [enim] virtute hostium, sed amicorum
perfidia decidi.' neque id erat falsum. [nam et
dignitate fuit honesta et viribus ad laborem feren-
dum firmis neque tam magno corpore quam figura
venusta.]

De hoc Antigonus cum solus constituere non 12
auderet, ad consilium rettulit. hic cum omnes primo
perturbati admirarentur, non iam de eo sumptum
esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male
habiti, ut saepe ad desperationem forent adducti,
quique maximos duces interfecisset, denique in quo 2
uno tantum esset, ut, quoad ille viveret, ipsi securi
esse non possent, interfecto nihil habituri negotii
essent, postremo, si illi redderet salutem, quaerebant,
quibus amicis esset usurus: sese enim cum Eumene
apud eum non futuros. hic cognita consilii volun- 3
tate tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi
spatium reliquit. tum autem, cum iam vereretur ne
qua seditio exercitus oreretur, vetuit quemquam ad
eum admitti et cotidianum victum removeri iussit:
nam negabat se ei vim allaturum, cui aliquando
fuisset amicus. hic tamen non amplius quam tri- 4
duum fame fatigatus, cum castra moverentur, in-
sciente Antigono iugulatus est a custodibus.

Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, 13
cum ab anno vicesimo, uti supra ostendimus, septem
annos Philippo apparuisset, tredecim apud Alexan-
drum eundem locum obtinuisset, in his unum equi-
tum alae praefuisset, post autem Alexandri Magni
mortem imperator exercitus duxisset summosque du-
ces partim repulisset, partim interfecisset, captus
non Antigoni virtute, sed Macedonum periurio talem
habuit exitum vitae. in quo quanta omnium fuerit 2
opinio eorum, qui post Alexandrum Magnum reges

sunt appellati, ex hoc facillime potest iudicari, quod
3 nemo Eumene vivo rex appellatus est, sed prae-
fectus, eidem post huius occasum statim regium
ornatum nomenque sumpserunt neque, quod initio
praedicarant, se Alexandri liberis regnum servare,
praestare voluerunt et uno propugnatore sublato quid
sentirent aperuerunt. huius sceleris principes fuerunt
Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cas-
4 sandrus. Antigonus autem Eumenem mortuum pro-
pinquis eius sepeliendum tradidit. hi militari ho-
nestoque funere, comitante toto exercitu, humaverunt
ossaque eius in Cappadociam ad matrem atque uxo-
rem liberosque eius deportanda curarunt.

XIX. PHOCION.

1 Phocion Atheniensis etsi saepe exercitibus prae-
fuit summosque magistratus cepit, tamen multo eius
notior integritas vitae quam rei militaris labor. ita-
que huius memoria est nulla, illius autem magna
2 fama, ex quo cognomine Bonus est appellatus. fuit
enim perpetuo pauper, cum divitissimus esse posset
propter frequentes delatos honores potestatesque sum-
3 mas, quae ei a populo dabantur. hic cum a rege
Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, lega-
tique hortarentur accipere simulque admonerent, si
ipse iis facile careret, liberis tamen suis prospiceret,
quibus difficile esset in summa paupertate tantam
4 paternam tueri gloriam, his ille 'si mei similes erunt,
idem hic' inquit 'agellus illos alet, qui me ad hanc
dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri, nolo
meis impensis illorum ali augerique luxuriam.'

2 Idem cum prope ad annum octogesimum prospera
pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in
2 odium pervenit suorum civium, primo, quod cum
Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat

eiusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de re publica meriti existimābantur, populi scito in exilium erant expulsi. neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat. namque auctus 3
adiutusque a Demosthene eum, quem tenebat, ascenderat gradum, cum adversus Charetem eum subornaret: ab eodem in iudiciis, cum capitis causam diceret, defensus aliquotiens, liberatus discesserat. hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. concidit autem maxime uno crimine, quod, 4
cum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandri praefectum, insidiari Piraeo Atheniensium a Dercylo moneretur idemque postularet ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur, huic audiente populo Phocion negavit esse periculum seque eius rei obsidem fore pollicitus est. neque ita multo post Nicanor Piraeo est potitus. ad 5
quem recuperandum cum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem praeesse voluit. [sine quo Athenae omnino esse non possunt.]

Erant eo tempore Athenis duae factiones, qua- 3
rum una populi causam agebat, altera optimatium. in hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. harum utraque Macedonum patrociniis utebatur: nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Cassandro sentiebant. interim a Polyperchonte Cas- 2
sandrus Macedonia pulsus est. quo facto populus superior factus statim duces adversariae factionis capitis damnatos patria propulit, in his Phocionem et Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent ut sua decreta confirmaret. huc eodem profectus est Phocion. quo 3
ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polyperchontem iussus est dicere: namque is tum regis rebus praeerat. hic ab Agnone 4
accusatus, quod Piraeum Nicanori prodidisset, ex

consilii sententia in custodiam coniectus Athenas
deductus est, ut ibi de eo legibus fieret iudicium.
4 Huc ut perventum est, cum propter aetatem
pedibus iam non valeret vehiculoque portaretur,
magni concursus sunt facti, cum alii, reminiscentes
veteris famae, aetatis misererentur, plurimi vero ira
exacuerentur propter proditionis suspicionem Piraei
maximeque, quod adversus populi commoda in se-
2 nectute steterat. quare ne perorandi quidem ei data
est facultas et dicendi causam. inde iudicio, legi-
timis quibusdam confectis, damnatus, traditus est
undecimviris, quibus ad supplicium more Athenien-
3 sium publice damnati tradi solent. hic cum ad mor-
tem duceretur, obvius ei fuit Euphiletus, quo fa-
miliariter fuerat usus. is cum lacrimans dixisset
'o quam indigna perpeteris, Phocion!' huic ille 'at
non inopinata' inquit: 'hunc enim exitum plerique
4 clari viri habuerunt Athenienses.' in hoc tantum
fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber
sepelire. itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

1 Timoleon Corinthius. sine dubio magnus om-
nium iudicio hic vir exstitit. namque huic uni con-
tigit, quod nescio an nulli, ut et patriam, in qua
erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syra-
cusanis, quibus auxilio erat missus, iam inveteratam
servitutem depelleret totamque Siciliam, multos an-
nos bello vexatam a barbarisque oppressam, suo
2 adventu in pristinum restitueret. sed in his rebus
non simplici fortuna conflictatus est, et, id quod
difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam
3 quam adversam fortunam. nam cum frater eius Ti-
mophanes, dux a Corinthiis delectus, tyrannidem per
milites mercennarios occupasset particepsque regni

posset esse, tantum afuit a societate sceleris, ut ante-
tulerit civium suorum libertatem fratris saluti et pa-
rere legibus quam imperare patriae satius duxerit.
hac mente per haruspicem communemque affinem, 4
cui soror ex eisdem parentibus nata nupta erat, fra-
trem tyrannum interficiundum curavit. ipse non
modo manus non attulit, sed ne aspicere quidem
fraternum sanguinem voluit. nam dum res con-
ficeretur, procul in praesidio fuit, ne quis satelles
posset succurrere. hoc praeclarissimum eius factum 5
non pari modo probatum est ab omnibus: nonnulli
enim laesam ab eo pietatem putabant et invidia lau-
dem virtutis obterebant. mater vero post id factum
neque domum ad se filium admisit neque aspexit,
quin eum fratricidam impiumque detestans compel-
laret. quibus rebus ille adeo est commotus, ut non- 6
numquam vitae finem facere voluerit atque ex in-
gratorum hominum conspectu morte decedere.

Interim Dione Syracusis interfecto Dionysius 2
rursus Syracusarum potitus est. cuius adversarii
opem a Corinthiis petierunt ducemque, quo in bello
uterentur, postularunt. huc Timoleon missus incre-
dibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. cum 2
interficere posset, noluit, tutoque ut Corinthum per-
veniret effecit, quod utrorumque Dionysiorum opi-
bus Corinthii saepe adiuti fuerant, cuius benignitatis
memoriam volebat exstare, eamque praeclaram victo-
riam ducebat, in qua plus esset clementiae quam cru-
delitatis, postremo ut non solum auribus acciperetur,
sed etiam oculis cerneretur, quem et ex quanto regno
ad quam fortunam detulisset. post Dionysii deces- 3
sum cum Hiceta bellavit, qui adversatus erat Dio-
nysio: quem non odio tyrannidis dissensisse, sed
cupiditate indicio fuit, quod ipse expulso Dionysio
imperium dimittere noluit. hoc superato Timoleon 4
maximas copias Karthaginiensium apud Crinissum
flumen fugavit ac satis habere coegit, si liceret
Africam obtinere, qui iam complures annos posses-

sionem Siciliae tenebant. cepit etiam Mamercum,
Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem,
qui tyrannos adiutum in Siciliam venerat.

3 Quibus rebus confectis cum propter diuturnitatem
tem belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas
tas videret, conquisivit quos potuit, primum Siculos,
dein Corintho arcessivit colonos, quod ab iis initio
2 Syracusae erant conditae. civibus veteribus sua restituit,
tuit, novis bello vacuefactas possessiones divisit, urbium
bium moenia disiecta fanaque deserta refecit, civitatibus
tibus leges libertatemque reddidit: ex maximo bello
tantum otium totae insulae conciliavit, ut hic conditor
ditor urbium earum, non illi, qui initio deduxerant,
3 videretur. arcem Syracusis quam munierat Dionysius
sius ad urbem obsidendam, a fundamentis disiecit,
cetera tyrannidis propugnacula demolitus est deditque
que operam, ut quam minime multa vestigia servitutis
4 vitutis manerent. cum tantis esset opibus, ut etiam
invitis imperare posset, tantum autem amorem haberet
beret omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum
obtinere, maluit se diligi quam metui. itaque, cum
primum potuit, imperium deposuit ac privatus Syracusis,
5 cusis, quod reliquum vitae fuit, vixit. neque vero
id imperite fecit: nam quod ceteri reges imperio
potuerunt, hic benevolentia tenuit. nullus honos
huic defuit, neque postea res ulla Syracusis gesta
est publice, de qua prius sit decretum quam Timo-
6 leontis sententia cognita. nullius umquam consilium
non modo antelatum, sed ne comparatum quidem
est. neque id magis eius benevolentia factum est
quam prudentia.

4 Hic cum aetate iam provectus esset, sine ullo
morbo lumina oculorum amisit. quam calamitatem
ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam
quam audierit, neque eo minus privatis publicisque
2 rebus interfuerit. veniebat autem in theatrum, cum
ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem
vectus iumentis iunctis, atque ita de vehiculo quae

videbantur dicebat. neque hoc illi quisquam tribue-
bat superbiae: nihil enim umquam neque insolens
neque gloriosum ex ore eius exiit. qui quidem, cum 3
suas laudes audiret praedicari, numquam aliud dixit
quam se in ea re maxime diis agere gratias atque
habere, quod, cum Siciliam recreare constituissent,
tum se potissimum ducem esse voluissent: nihil 4
enim rerum humanarum sine deorum numine geri
putabat. itaque suae domi sacellum Automatias con-
stituerat idque sanctissime colebat.

Ad hanc hominis excellentem bonitatem mira- 5
biles accesserant casus. nam proelia maxima natali
suo die fecit omnia: quo factum est ut eius diem
natalem festum haberet universa Sicilia. huic qui- 2
dam Laphystius, homo petulans et ingratus, vadi-
monium cum vellet imponere, quod cum illo se lege
agere diceret, et complures concurrissent, qui pro-
cacitatem hominis manibus coercere conarentur, Ti-
moleon oravit omnes, ne id facerent. namque id
ut Laphystio et cuivis liceret, se maximos labores
summaque adisse pericula. hanc enim speciem liber-
tatis esse, si omnibus, quod quisque vellet, legibus
experiri liceret. idem, cum quidam Laphystii simi- 3
lis, nomine Demaenetus, in contione populi de re-
bus gestis eius detrahere coepisset ac nonnulla in-
veheretur in Timoleonta, dixit nunc demum se voti
esse damnatum: namque hoc a diis immortalibus
semper precatum, ut talem libertatem restitueret Sy-
racusanis, in qua cuivis liceret, de quo vellet, im-
pune dicere.

Hic cum diem supremum obisset, publice a Syra- 4
cusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur,
tota celebrante Sicilia sepultus est.

XXI. DE REGIBUS.

1 Hi fere fuerunt Graecae gentis duces, qui me-
moria digni videantur, praeter reges: namque eos
attingere noluimus, quod omnium res gestae sepa-
ratim sunt relatae. neque tamen ii admodum sunt
2 multi. Lacedaemonius autem Agesilaus nomine, non
potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani. ex iis vero,
qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi
fuerunt, ut nos iudicamus, Persarum Cyrus et Da-
rius, Hystaspi filius: quorum uterque privatus vir-
tute regnum est adeptus. prior horum apud Massa-
getas in proelio cecidit, Darius senectute diem obiit
3 supremum. tres sunt praeterea eiusdem gentis: Xer-
xes et duo Artaxerxae, Macrochir cognomine et Mne-
mon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post
hominum memoriam exercitibus terra marique bellum
4 intulit Graeciae. at Macrochir praecipuam habet lau-
dem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae,
quam incredibili ornavit virtute belli: namque illo
Perses nemo manu fuit fortior. Mnemon autem
iustitiae fama floruit. nam cum matris suae scelere
amisisset uxorem, tantum indulsit dolori, ut eum
5 pietas vinceret. ex his duo eodem nomine morbo
naturae debitum reddiderunt: tertius ab Artabano
praefecto ferro interemptus est.

2 Ex Macedonum autem gente duo multo cete-
ros antecesserunt rerum gestarum gloria: Philippus,
Amyntae filius, et Alexander Magnus. horum alter
Babylone morbo consumptus est, Philippus Aegiis
a Pausania, cum spectatum ludos iret, iuxta thea-
2 trum occisus est. unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum
populo Romano bellavit. is cum Argos oppidum
oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit.
unus item Siculus, Dionysius prior. nam et manu
fortis et belli peritus fuit et, id quod in tyranno
non facile reperitur, minime libidinosus, non luxu-

riosus, non avarus, nullius denique rei cupidus nisi
singularis perpetuique imperii ob eamque rem cru-
delis: nam dum id studuit munire, nullius pepercit
vitae, quem eius insidiatorem putaret. hic cum vir- 3
tute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit feli-
citate: maior enim annos sexaginta natus decessit
florente regno. neque in tam multis annis cuius-
quam ex sua stirpe funus vidit, cum ex tribus uxo-
ribus liberos procreasset multique ei nati essent
nepotes.

Fuerunt praeterea magni reges ex amicis Ale- 3
xandri Magni, qui post obitum eius imperia cepe-
runt, in iis Antigonus et huius filius Demetrius,
Lysimachus, Seleucus, Ptolemaeus. ex his Antigo- 2
nus in proelio, cum adversus Seleucum et Lysima-
chum dimicaret, occisus est. pari leto adfectus est
Lysimachus ab Seleuco: namque societate dissoluta
bellum inter se gesserunt. at Demetrius, cum filiam 3
suam Seleuco in matrimonium dedisset neque eo
magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus
bello in custodia socer generi periit a morbo. ne- 4
que ita multo post Seleucus a Ptolemaeo Cerauno
dolo interfectus est, quem ille a patre expulsum
Alexandrea alienarum opum indigentem receperat.
ipse autem Ptolemaeus, cum vivus filio regnum tra-
didisset, ab illo eodem vita privatus dicitur.

De quibus quoniam satis dictum putamus, non 5
incommodum videtur non praeterire Hamilcarem et
Hannibalem, quos et animi magnitudine et callidi-
tate omnes in Africa natos praestitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barca, 1
Karthaginiensis, primo Poenico bello, sed tempori-
bus extremis, admodum adulescentulus in Sicilia

2 praeesse coepit exercitui. cum ante eius adventum
et mari et terra male res gererentur Karthaginien-
sium, ipse, ubi adfuit, numquam hosti cessit neque
locum nocendi dedit, saepeque e contrario occasione
data lacessivit semperque superior discessit. quo
facto, cum paene omnia in Sicilia Poeni amisissent,
ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum
3 non videretur. interim Karthaginienses classe apud
insulas Aegates a C. Lutatio, consule Romanorum,
superati, statuerunt belli facere finem eamque rem
arbitrio permiserunt Hamilcaris. ille, etsi flagrabat
bellandi cupiditate, tamen paci serviundum putavit,
quod patriam exhaustam sumptibus diutius calami-
4 tates belli ferre non posse intellegebat, sed ita, ut
statim mente agitaret, si paulum modo res essent
refectae, bellum renovare Romanosque armis perse-
qui, donicum aut virtute vicissent aut victi manus
5 dedissent. hoc consilio pacem conciliavit, in quo
tanta fuit ferocia, cum Catulus negaret bellum com-
positurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant,
armis relictis Sicilia decederent, ut succumbente
patria ipse periturum se potius dixerit, quam cum
tanto flagitio domum rediret: non enim suae esse
virtutis arma a patria accepta adversus hostes adver-
sariis tradere. huius pertinaciae cessit Catulus.

2 At ille, ut Karthaginem venit, multo aliter, ac
sperarat, rem publicam se habentem cognovit. nam-
que diuturnitate externi mali tantum exarsit intesti-
num bellum, ut numquam in pari periculo fuerit Kar-
2 thago, nisi cum deleta est. primo mercennarii mili-
tes, quibus adversus Romanos usi erant, desciverunt:
quorum numerus erat viginti milium. hi totam
abalienarunt Africam, ipsam Karthaginem oppugna-
3 runt. quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut
etiam auxilia ab Romanis petierint eaque impetra-
rint. sed extremo, cum prope iam ad desperatio-
nem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt.
4 is non solum hostes a muris Karthaginis removit,

cum amplius centum milia facta essent armatorum,
sed etiam eo compulit, ut locorum angustiis clausi
plures fame quam ferro interirent. omnia oppida
abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valen-
tissima totius Africae, restituit patriae. neque eo 5
fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit,
tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea
bellum videretur multis annis fuisse.

Rebus his ex sententia peractis fidenti animo 3
atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi
reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hi-
spaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hanni-
balem annorum novem. erat praeterea cum eo 2
adulescens illustris, formosus, Hasdrubal, quem non-
nulli diligi turpius, quam par erat, ab Hamilcare
loquebantur: non enim maledici tanto viro deesse
poterant. quo factum est ut a praefecto morum
Hasdrubal cum eo vetaretur esse. huic ille filiam
suam in matrimonium dedit, quod moribus eorum
non poterat interdici socero genero. de hoc ideo 3
mentionem fecimus, quod Hamilcare occiso ille exer-
citui praefuit resque magnas gessit, et princeps lar-
gitione vetustos pervertit mores Karthaginiensium,
eiusdemque post mortem Hannibal ab exercitu acce-
pit imperium.

At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hi- 4
spaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna:
maximas bellicosissimasque gentes subegit, equis,
armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam.
hic cum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono 2
anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio
pugnans adversus Vettones occisus est. huius perpe- 3
tuum odium erga Romanos maxime concitasse vide-
tur secundum bellum Poenicum. namque Hannibal,
filius eius, assiduis patris obtestationibus eo est per-
ductus, ut interire quam Romanos non experiri
mallet.

XXIII. HANNIBAL.

1 Hannibal, Hamilcaris filius, Karthaginiensis. si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est infitiandum Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedat forti-
2 tudine cunctas nationes. nam quotienscumque cum eo congressus est in Italia, semper discessit superior. quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse. sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem.

3 Hic autem velut hereditate relictum odium paternum erga Romanos sic conservavit, ut prius animam quam id deposuerit, qui quidem, cum patria pulsus esset et alienarum opum indigeret, numquam
2 destiterit animo bellare cum Romanis. nam ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium iis temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. hunc tanta cupiditate incendit bellandi, ut usque a rubro mari arma conatus sit *inferre Ita-*
2 liae. ad quem cum legati venissent Romani, qui de eius voluntate explorarent darentque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tamquam ab ipsis corruptum alia atque antea sentire, neque id frustra fecissent, idque Hannibal comperisset seque ab interioribus consiliis se-
3 gregari vidisset, tempore dato adiit ad regem, eique cum multa de fide sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adiunxit: 'pater meus', inquit, 'Hamilcar, puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Karthagine, Iovi optimo maximo hostias immolavit.
4 quae divina res dum conficiebatur, quaesivit a me vellemne secum in castra proficisci. id cum libenter accepissem atque ab eo petere coepissem ne dubitaret ducere, tum ille, faciam, inquit, si mihi fidem, quam

postulo, dederis. simul me ad aram adduxit, apud
quam sacrificare instituerat, eamque ceteris remotis
tenentem iurare iussit, numquam me in amicitia cum
Romanis fore. id ego iusiurandum patri datum us- 5
que ad hanc aetatem ita conservavi, ut nemini du-
bium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente
sim futurus. quare si quid amice de Romanis cogi- 6
tabis, non imprudenter feceris, si me celaris: cum
quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si
non me in eo principem posueris'.

Hac igitur qua diximus aetate cum patre in Hi- 3
spaniam profectus est: cuius post obitum, Hasdrubale
imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. hoc
quoque interfecto exercitus summam imperii ad eum
detulit. id Karthaginem delatum publice compro-
batum est. sic Hannibal minor quinque et viginti 2
annis natus imperator factus proximo triennio omnes
gentes Hispaniae bello subegit: Saguntum, foedera-
tam civitatem, vi expugnavit, tres exercitus maximos
comparavit. ex his unum in Africam misit, alte- 3
rum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, ter-
tium in Italiam secum duxit. saltum Pyrenaeum
transiit. quacumque iter fecit, cum omnibus incolis
conflixit: neminem nisi victum dimisit. ad Alpes 4
posteaquam venit, quae Italiam ab Gallia seiungunt,
quas nemo umquam cum exercitu ante eum praeter
Herculem Graium transierat (quo facto is hodie sal-
tus Graius appellatur), Alpicos conantes prohibere
transitu concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecit
ut ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus
homo inermis vix poterat repere. hac copias tra-
duxit in Italiamque pervenit.

Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio 4
Scipione consule eumque pepulerat. cum hoc eodem
Clastidii apud Padum decernit sauciumque inde ac
fugatum dimittit. tertio idem Scipio cum collega 2
Tiberio Longo apud Trebiam adversus eum venit.
cum iis manum conseruit: utrosque profligavit. inde

per Ligures Appenninum transiit, petens Etruriam.
3 hoc itinere adeo gravi morbo adficitur oculorum, ut
postea numquam dextro aeque bene usus sit. qua
valetudine cum etiamtum premeretur lecticaque fer-
retur, C. Flaminium consulem apud Trasumenum
cum exercitu insidiis circumventum occidit, neque
multo post C. Centenium praetorem cum delecta
4 manu saltus occupantem. hinc in Apuliam pervenit.
ibi obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius
et L. Aemilius. utriusque exercitus uno proelio
fugavit, Paulum consulem occidit et aliquot prae-
terea consulares, in iis Cn. Servilium Geminum, qui
superiore anno fuerat consul.

5 Hac pugna pugnata Romam profectus est nullo
resistente. in propinquis urbi montibus moratus est.
cum aliquot ibi dies castra habuisset et Capuam
reverteretur, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus,
2 in agro Falerno ei se obiecit. hic clausus locorum
angustiis noctu sine ullo detrimento exercitus se ex-
pedivit Fabioque, callidissimo imperatori, dedit verba.
namque obducta nocte sarmenta in cornibus iuven-
corum deligata incendit eiusque generis *multitudi-
nem* magnam dispalatam immisit. quo repentino
obiecto visu tantum terrorem iniecit exercitui Roma-
3 norum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. hanc
post rem gestam non ita multis diebus M. Minu-
cium Rufum, magistrum equitum pari ac dictatorem
imperio, dolo productum in proelium fugavit. Tibe-
rium Sempronium Gracchum, iterum consulem, in
Lucanis absens in insidias inductum sustulit. M.
Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Ve-
4 nusiam pari modo interfecit. longum est omnia enu-
merare proelia. quare hoc unum satis erit dictum,
ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit: quamdiu
in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo ad-
versus eum post Cannensem pugnam in campo castra
posuit.

6 Hinc invictus patriam defensum revocatus bellum

gessit adversus P. Scipionem, filium eius Scipionis,
quem ipse primo apud Rhodanum, iterum apud Pa-
dum, tertio apud Trebiam fugarat. cum hoc ex- 2
haustis iam patriae facultatibus cupivit in praesentia-
rum bellum componere, quo valentior postea con-
grederetur. in colloquium convenit: condiciones non
convenerunt. post id factum paucis diebus apud 3
Zamam cum eodem conflixit: pulsus (incredibile dictu)
biduo et duabus noctibus Hadrumetum pervenit, quod
abest ab Zama circiter milia passuum trecenta. in 4
hac fuga Numidae, qui simul cum eo ex acie ex-
cesserant, insidiati sunt ei: quos non solum effugit,
sed etiam ipsos oppressit. Hadrumeti reliquos e
fuga collegit: novis dilectibus paucis diebus multos
contraxit.

Cum in apparando acerrime esset occupatus, 7
Karthaginienses bellum cum Romanis composuerunt.
ille nihilo secius exercitui postea praefuit resque in
Africa gessit [itemque Mago frater eius] usque ad
P. Sulpicium C. Aurelium consules. his enim ma- 2
gistratibus legati Karthaginienses Romam venerunt,
qui senatui populoque Romano gratias agerent, quod
cum iis pacem fecissent, ob eamque rem corona
aurea eos donarent simulque peterent, ut obsides
eorum Fregellis essent captivique redderentur. his 3
ex senatus consulto responsum est: munus eorum
gratum acceptumque esse; obsides, quo loco roga-
rent, futuros, captivos non remissuros, quod Han-
nibalem, cuius opera susceptum bellum foret, inimi-
cissimum nomini Romano, etiam nunc cum imperio
apud exercitum haberent itemque fratrem eius Ma-
gonem. hoc responso Karthaginienses cognito Han- 4
nibalem domum et Magonem revocarunt. huc ut
rediit, rex factus est, postquam praetor fuerat, anno
secundo et vicesimo: ut enim Romae consules, sic
Karthagine quotannis annui bini reges creabantur.
in eo magistratu pari diligentia se Hannibal prae- 5
buit, ac fuerat in bello. namque effecit, ex novis

vectigalibus non solum ut esset pecunia, quae Ro-
manis ex foedere penderetur, sed etiam superesset,
6 quae in aerario reponeretur. deinde anno post [prae-
turam], M. Claudio L. Furio consulibus, Roma legati
Karthaginem venerunt. hos Hannibal ratus sui ex-
poscendi gratia missos, priusquam iis senatus dare-
tur, navem ascendit clam atque in Syriam ad An-
7 tiochum profugit. hac re palam facta Poeni naves
duas, quae eum comprehenderent, si possent con-
sequi, miserunt: bona eius publicarunt, domum a
fundamentis disiecerunt, ipsum exulem iudicarunt.

8 At Hannibal anno tertio, postquam domo pro-
fugerat, L. Cornelio Q. Minucio consulibus, cum
quinque navibus Africam accessit in finibus Cyre-
naeorum, si forte Karthaginienses ad bellum An-
tiochi spe fiduciaque inducerentur, cui iam persuase-
rat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur.
2 huc Magonem fratrem excivit. id ubi Poeni rescive-
runt, Magonem eadem, qua fratrem, absentem adfe-
cerunt poena. illi desperatis rebus cum solvissent
naves ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antio-
chum pervenit. de Magonis interitu duplex memoria
prodita est: namque alii naufragio, alii a servulis
3 ipsius interfectum eum scriptum reliquerunt. An-
tiochus autem, si tam in gerendo bello consiliis
eius parere voluisset, quam in suscipiendo instituerat,
propius Tiberi quam Thermopylis de summa imperii
dimicasset. quem etsi multa stulte conari videbat,
4 tamen nulla deseruit in re. praefuit paucis navibus,
quas ex Syria iussus erat in Asiam ducere, iisque
adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari con-
flixit. quo cum multitudine adversariorum sui supe-
rarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

9 Antiocho fugato, verens ne dederetur, quod sine
dubio accidisset, si sui fecisset potestatem, Cretam
ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, con-
2 sideraret. vidit autem vir omnium callidissimus in
magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter

avaritiam Cretensium: magnam enim secum pecu-
niam portabat, de qua sciebat exisse famam. itaque 3
capit tale consilium. amphoras complures complet
plumbo, summas operit auro et argento. has prae-
sentibus principibus deponit in templo Dianae, simu-
lans se suas fortunas illorum fidei credere. his in
errorem inductis, statuas aëneas, quas secum porta-
bat, omni sua pecunia complet easque in propatulo
domi abiicit. Gortynii templum magna cura custo- 4
diunt, non tam a ceteris quam ab Hannibale, ne ille
inscientibus iis tolleret secumque duceret.

Sic conservatis suis rebus Poenus, illusis Cre- 10
tensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit.
apud quem eodem animo fuit erga Italiam, neque
aliud quidquam egit quam regem armavit et exercuit
adversus Romanos. quem cum videret domesticis opi- 2
bus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges,
adiungebat bellicosas nationes. dissidebat ab eo Per-
gamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus, bel-
lumque inter eos gerebatur et mari et terra: quo
magis cupiebat eum Hannibal opprimi. sed utrobi- 3
que Eumenes plus valebat propter Romanorum socie-
tatem: quem si removisset, faciliora sibi cetera fore
arbitrabatur. ad hunc interficiundum talem iniit
rationem. classe paucis diebus erant decreturi. supe- 4
rabatur navium multitudine: dolo erat pugnandum,
cum par non esset armis. imperavit quam pluri-
mas venenatas serpentes vivas colligi easque in vasa
fictilia coniici. harum cum effecisset magnam multi- 5
tudinem, die ipso, quo facturus erat navale proelium,
classiarios convocat iisque praecipit, omnes ut in
unam Eumenis regis concurrant navem, a ceteris
tantum satis habeant se defendere. id illos facile
serpentium multitudine consecuturos. rex autem in 6
qua nave veheretur, ut scirent, se facturum: quem
si aut cepissent aut interfecissent, magno iis polli-
cetur praemio fore. tali cohortatione militum facta 11
classis ab utrisque in proelium deducitur. quarum

acie constituta, priusquam signum pugnae daretur,
Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes
2 esset, tabellarium in scapha cum caduceo mittit. qui
ubi ad naves adversariorum pervenit epistolamque
ostendens se regem professus est quaerere, statim
ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat,
quin aliquid de pace esset scriptum. tabellarius ducis
nave declarata suis eodem, unde erat egressus, se
3 recepit. at Eumenes soluta epistola nihil in ea repperit,
nisi quae ad irridendum eum pertinerent.
cuius etsi causam mirabatur neque reperiebat, tamen
4 proelium statim committere non dubitavit. horum
in concursu Bithynii Hannibalis praecepto universi
navem Eumenis adoriuntur. quorum vim rex cum
sustinere non posset, fuga salutem petit: quam consecutus
non esset, nisi intra sua praesidia se rece-
5 pisset, quae in proximo litore erant collocata. reliquae
Pergamenae naves cum adversarios premerent
acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra
mentionem fecimus, coniici coepta sunt. quae iacta
initio risum pugnantibus concitarunt, neque quare
6 id fieret poterat intellegi. postquam autem naves
suas oppletas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti,
cum, quid potissimum vitarent, non viderent,
puppes verterunt seque ad sua castra nautica rettu-
7 lerunt. sic Hannibal consilio arma Pergamenorum
superavit, neque tum solum, sed saepe alias pedestribus
copiis pari prudentia pepulit adversarios.

12 Quae dum in Asia geruntur, accidit casu ut legati
Prusiae Romae apud T. Quintium Flamininum
consularem cenarent, atque ibi de Hannibale mentione
facta ex iis unus diceret eum in Prusiae regno
2 esse. id postero die Flamininus senatui detulit.
patres conscripti, qui Hannibale vivo numquam se
sine insidiis futuros existimarent, legatos in Bithyniam
miserunt, in iis Flamininum, qui ab rege peterent,
ne inimicissimum suum secum haberet sibi-
3 que dederet. his Prusia negare ausus non est: illud

recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus
ius hospitii esset: ipsi, si possent, comprehenderent:
locum, ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim
uno loco se tenebat in castello, quod ei a rege da-
tum erat muneri, idque sic aedificarat, ut in omni-
bus partibus aedificii exitus haberet, scilicet verens ne
usu veniret, quod accidit. huc cum legati Romano- 4
rum venissent ac multitudine domum eius circum-
dedissent, puer ab ianua prospiciens Hannibali dixit
plures praeter consuetudinem armatos apparere. qui
imperavit ei, ut omnes fores aedificii circumiret ac
propere sibi nuntiaret, num eodem modo undique
obsideretur. puer cum celeriter, quid esset, renun- 5
tiasset omnesque exitus occupatos ostendisset, sensit
id non fortuito factum, sed se peti neque sibi diutius
vitam esse retinendam. quam ne alieno arbitrio di-
mitteret, memor pristinarum virtutum venenum, quod
semper secum habere consuerat, sumpsit.

Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus 13
laboribus, anno acquievit septuagesimo. quibus con-
sulibus interierit, non convenit. namque Atticus
M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone consulibus
mortuum in annali suo scriptum reliquit, at Poly-
bius L. Aemilio Paulo Cn. Baebio Tamphilo, Sulpi-
cius autem Blitho P. Cornelio Cethego M. Baebio
Tamphilo. atque hic tantus vir tantisque bellis 2
districtus nonnihil temporis tribuit litteris. namque
aliquot eius libri sunt, Graeco sermone confecti, in
iis ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asia re-
bus gestis. huius belli gesta multi memoriae pro- 3
diderunt, sed ex his duo, qui cum eo in castris fue-
runt simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est,
Silenus et Sosilus Lacedaemonius. atque hoc Sosilo
Hannibal litterarum Graecarum usus est doctore.

Sed nos tempus est huius libri facere finem et 4
Romanorum explicare imperatores, quo facilius col-
latis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit
iudicari.

EX LIBRO

CORNELII NEPOTIS

DE LATINIS HISTORICIS.

XXIV. CATO.

1 M. Cato, ortus municipio Tusculo, adulescentu-
lus, priusquam honoribus operam daret, versatus est
in Sabinis, quod ibi heredium a patre relictum ha-
bebat. inde hortatu L. Valerii Flacci, quem in con-
sulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perpenna
censorius narrare solitus est, Romam demigravit in
2 foroque esse coepit. primum stipendium meruit an-
norum decem septemque. Q. Fabio M. Claudio con-
sulibus tribunus militum in Sicilia fuit. inde ut re-
diit, castra secutus est C. Claudii Neronis, magnique
opera eius existimata est in proelio apud Senam,
3 quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis. quaestor
obtigit P. Africano consuli, cum quo non pro sortis
necessitudine vixit: namque ab eo perpetua dissensit
4 vita. aedilis plebi factus est cum C. Helvio. prae-
tor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor
superiore tempore ex Africa decedens Q. Ennium
poetam deduxerat, quod non minoris aestimamus
quam quemlibet amplissimum Sardiniensem trium-
phum.

2 Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte
provinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque ea

triumphum deportavit. ibi cum diutius moraretur, 2
P. Scipio Africanus consul iterum, cuius in priori consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere et ipse ei succedere, neque hoc per senatum efficere potuit, cum quidem Scipio principatum in civitate obtineret, quod tum non potentia, sed iure res publica administrabatur. qua ex re iratus senatui, consulatu peracto privatus in urbe mansit.
at Cato, censor cum eodem Flacco factus, severe 3
praefuit ei potestati. nam et in complures nobiles animadvertit et multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare. circiter annos octoginta, usque ad 4
extremam aetatem ab adulescentia, rei publicae causa suscipere inimicitias non destitit. a multis tentatus non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

In omnibus rebus singulari fuit industria: nam 3
et agricola sollers et peritus iuris consultus et magnus imperator et probabilis orator et cupidissimus litterarum fuit. quarum studium etsi senior arripuerat, 2
tamen tantum progressum fecit, ut non facile reperiri possit neque de Graecis neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. ab adulescentia confecit 3
orationes. senex historias scribere instituit. earum sunt libri septem. primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius unde quaeque civitas orta sit Italica, ob quam rem omnes Origines videtur appellasse. in quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum: atque haec omnia capitulatim sunt dicta. reliqua quoque 4
bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Servii Galbae, qui diripuit Lusitanos: atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. in eisdem exposuit, quae in Italia Hispaniisque aut fierent aut viderentur admiranda: in quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina.

5 Huius de vita et moribus plura in eo libro per-
secuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu
T. Pomponii Attici. quare studiosos Catonis ad illud
volumen delegamus.

XXV. ATTICUS.

1 T. Pomponius Atticus, ab origine ultima stir-
pis Romanae generatus, perpetuo a maioribus ac-
2 ceptam equestrem obtinuit dignitatem. patre usus
est diligente et, ut tum erant tempora, diti in pri-
misque studioso litterarum. hic, prout ipse amabat
litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas im-
3 pertiri debet, filium erudivit. erat autem in puero
praeter docilitatem ingenii summa suavitas oris atque
vocis, ut non solum celeriter acciperet quae trade-
bantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. qua ex
re in pueritia nobilis inter aequales ferebatur cla-
riusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli
4 animo aequo ferre possent. itaque incitabat *omnes*
studio suo, quo in numero fuerunt L. Torquatus,
C. Marius filius, M. Cicero: quos consuetudine sua
sic devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.
2 Pater mature decessit. ipse adulescentulus prop-
ter adfinitatem P. Sulpicii, qui tribunus pl. inter-
fectus est, non expers fuit illius periculi: namque
Anicia, Pomponii consobrina, nupserat Servio, fratri
2 Sulpicii. itaque interfecto Sulpicio posteaquam vidit
Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam neque
sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin al-
terutram partem offenderet, dissociatis animis civium,
cum alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus,
idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis Athe-
nas se contulit. neque eo secius adulescentem Ma-
rium hostem iudicatum iuvit opibus suis, cuius
3 fugam pecunia sublevavit. ac ne illa peregrinatio

detrimentum aliquod adferret rei familiari, eodem
magnam partem fortunarum traiecit suarum. hic ita
vixit, ut universis Atheniensibus merito esset caris-
simus. nam praeter gratiam, quae iam in adu- 4
lescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam
eorum publicam levavit. cum enim versuram facere
publice necesse esset neque eius condicionem aequam
haberent, semper se interposuit, atque ita, ut neque
usuram umquam ab iis acceperit neque longius,
quam dictum esset, debere passus sit. quod utrum- 5
que erat iis salutare: nam neque indulgendo inve-
terascere eorum aes alienum patiebatur neque multi-
plicandis usuris crescere. auxit hoc officium alia 6
quoque liberalitate: nam universos frumento donavit,
ita ut singulis seni modii tritici darentur: qui mo-
dus mensurae medimnus Athenis appellatur.

Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, 3
par principibus videretur. quo factum est ut huic
omnes honores, quos possent, publice haberent civem-
que facere studerent: quo beneficio ille uti noluit
[quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem
Romanam alia ascita]. quamdiu adfuit, ne qua sibi 2
statua poneretur, restitit, absens prohibere non po-
tuit. itaque aliquot ipsi et Phidiae locis sanctissimis
posuerunt: hunc enim in omni procuratione rei
publicae actorem auctoremque habebant. igitur pri- 3
mum illud munus fortunae, quod in ea potissimum
urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum
esset imperii, ut eandem et patriam haberet et do-
mum: hoc specimen prudentiae, quod, cum in eam
se civitatem contulisset, quae antiquitate, humani-
tate doctrinaque praestaret omnes, unus ei fuit
carissimus.

Huc ex Asia Sulla decedens cum venisset, quam- 4
diu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adu-
lescentis et humanitate et doctrina. sic enim Graece
loquebatur, ut Athenis natus videretur: tanta autem
suavitas erat sermonis Latini, ut appareret in eo

nativum quendam leporem esse, non ascitum. idem poemata pronuntiabat et Graece et Latine sic, ut
2 supra nihil posset addi. quibus rebus factum est ut Sulla nusquam eum ab se dimitteret cuperetque secum deducere. qui cum persuadere tentaret, 'noli, oro te' inquit Pomponius 'adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui.' at Sulla adulescentis officio collaudato omnia munera ei, quae Athenis acceperat, proficiscens iussit deferri.

3 Hic complures annos moratus, cum et rei familiari tantum operae daret, quantum non indiligens deberet pater familias, et omnia reliqua tempora aut litteris aut Atheniensium rei publicae tribueret, nihilo
4 minus amicis urbana officia praestitit. nam et ad comitia eorum ventitavit et, si qua res maior acta est, non defuit. sicut Ciceroni in omnibus eius periculis singularem fidem praebuit: cui ex patria fugienti sestertium ducenta et quinquaginta milia donavit.
5 tranquillatis autem rebus Romanis remigravit Romam, ut opinor L. Cotta L. Torquato consulibus: quem discedentem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.

5 Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura: cuius sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, huius sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam. quo facto tulit
2 pietatis fructum. Caecilius enim moriens testamento adoptavit eum heredemque fecit ex dodrante: ex qua
3 hereditate accepit circiter centies sestertium. erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni, easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat coniunctissime, multo etiam familiarius quam cum Quinto, ut iudicari possit plus in amicitia va-
4 lere similitudinem morum quam affinitatem. utebatur autem intime Q. Hortensio, qui iis temporibus

principatum eloquentiae tenebat, ut intellegi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tanta laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio essetque talium virorum copula.

In re publica ita est versatus, ut semper opti- 6
marum partium et esset et existimaretur, neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se his dedissent, quam qui maritimis iactarentur. ho- 2
nores non petiit, cum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem: quod neque peti more maiorum neque capi possent conservatis legibus in tam effusi ambitus largitionibus neque geri e re publica sine periculo corruptis civitatis moribus. ad hastam publi- 3
cam numquam accessit. nullius rei neque praes neque manceps factus est. neminem neque suo nomine neque subscribens accusavit: in ius de sua re numquam iit: iudicium nullum habuit. multorum 4
consulum praetorumque praefecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Quinto quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, cum apud eum legati locum obtinere posset. non enim decere se arbitrabatur, cum praeturam gerere noluisset, asseclam esse praetoris. qua in re 5
non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, cum suspiciones quoque vitaret criminum. quo fiebat ut eius observantia omnibus esset carior, cum eam officio, non timori neque spei tribui viderent.

Incidit Caesarianum civile bellum, cum haberet 7
annos circiter sexaginta. usus est aetatis vacatione neque se quoquam movit ex urbe. quae amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit: ipsum Pompeium coniunctum non offendit. nullum ab eo habebat 2
ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores aut divitias ceperant: quorum partim invitissimi

castra sunt secuti, partim summa cum eius offensione
3 domi remanserunt. Attici autem quies tanto opere
Caesari fuit grata, ut victor, cum privatis pecunias
per epistolas imperaret, huic non solum molestus
non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Cicero-
nem ex Pompeii castris concesserit. sic vetere in-
stituto vitae effugit nova pericula.

8 Secutum est illud tempus occiso Caesare, quo
res publica penes Brutos videretur esse et Cassium,
2 ac tota civitas se ad eos convertisse [videretur]. sic
M. Bruto usus est, ut nullo ille adulescens aequali
familiarius quam hoc sene, neque solum eum prin-
3 cipem consilii haberet, sed etiam in convictu. ex-
cogitatum est a quibusdam, ut privatum aerarium
Caesaris interfectoribus ab equitibus Romanis con-
stitueretur. id facile effici posse arbitrati sunt, si
principes eius ordinis pecunias contulissent. itaque
appellatus est a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus,
4 ut eius rei princeps esse vellet. at ille, qui officia
amicis praestanda sine factione existimaret semper-
que a talibus se consiliis removisset, respondit: si
quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usu
rum, quantum eae paterentur, sed neque cum quo-
quam de ea re collocuturum neque coiturum. sic ille
consensionis globus huius unius dissensione disiectus
5 est. neque multo post superior esse coepit Antonius,
ita ut Brutus et Cassius omissa cura provinciarum,
quae iis dicis causa datae erant a consule, desperatis
6 rebus in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecu-
niam simul cum ceteris conferre noluerat florenti
illi parti, abiecto Bruto Italiaque cedenti sestertium
centum milia muneri misit. eidem in Epiro absens
trecenta iussit dari, neque eo magis potenti adu-
latus est Antonio neque desperatos reliquit.

9 Secutum est bellum gestum apud Mutinam. in
quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quam
debeam, praedicem, cum ille potius divinus fuerit,
si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas,

quae nullis casibus agitatur neque minuitur. hostis 2
Antonius iudicatus Italia cesserat: spes restituendi
nulla erat. non solum inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam qui adversariis eius se dabant et in eo laedendo aliquam consecuturos sperabant commoditatem, Antonii familiares insequebantur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam exstinguere parabant. Atti- 3
cus, cum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed e contrario familiares eius ex urbe profugientes, quantum potuit, texit, quibus rebus indiguerunt, adiuvit. Publio vero Volumnio 4
ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. ipsi autem Fulviae, cum litibus distineretur magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum praestitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit.
quin etiam, cum illa fundum secunda fortuna emis- 5
set in diem neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit pecuniamque sine faenore sineque ulla stipulatione credidit, maximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci, simulque aperiens se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum. quae cum faciebat, nemo eum 6
temporis causa facere poterat existimare: nemini enim in opinionem veniebat Antonium rerum potiturum. sed sensus eius a nonnullis optimatibus 7
reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur. ille autem sui iudicii, potius quid se facere par esset intuebatur, quam quid alii laudaturi forent.

Conversa subito fortuna est. ut Antonius rediit 10
in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. itaque ad adventum imperatorum de foro 2
decesserat, timens proscriptionem, latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus, paulo ante opem

tulerat (tanta varietas iis temporibus fuit fortunae,
ut modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio
aut periculo), habebatque secum Q. Gellium Canum,
3 aequalem simillimumque sui. hoc quoque est Attici
bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in
ludo cognorat, adeo coniuncte vixit, ut ad extremam
4 aetatem amicitia eorum creverit. Antonius autem,
etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non so-
lum ei, sed etiam omnibus eius amicis esset inimi-
cus eosque vellet proscribere, multis hortantibus ta-
men Attici memor fuit officii et ei, cum requisisset,
ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret statim-
que ad se veniret: se eum et illius causa Canum
de proscriptorum numero exemisse. ac ne quod
periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium
5 ei misit. sic Atticus in summo timore non solum
sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, prae-
sidio fuit. neque enim suae solum a quoquam auxi-
lium petiit salutis [sed coniuncti], ut appareret nul-
6 lam seiunctam sibi ab eo velle fortunam. quodsi
gubernator praecipua laude fertur, qui navem ex
hieme marique scopuloso servat, cur non singularis
eius existimetur prudentia, qui ex tot tamque gra-
vibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

11 Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit
quam ut quam plurimis, quibus rebus posset, esset
auxilio. cum proscriptos praemiis imperatorum vul-
gus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla
defuerit: nemini non ibi perpetuo manendi potestas
2 facta est: quin etiam post proelium Philippense in-
teritumque C. Cassii et M. Bruti L. Iulium Mocil-
lam praetorium et filium eius Aulumque Torquatum
ceterosque pari fortuna perculsos instituit tueri at-
que ex Epiro iis omnia Samothraciam supportari
3 iussit. difficile est omnia persequi et non necessa-
rium. illud unum intellegi volumus, illius liberali-
4 tatem neque temporariam neque callidam fuisse. id
ex ipsis rebus ac temporibus iudicari potest, quod

non florentibus se venditavit, sed adflictis semper
succurrit: qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non
minus post mortem eius quam florentem coluerit.
sic liberalitate utens nullas inimicitias gessit, quod 5
neque laedebat quemquam neque, si quam iniuriam
acceperat, non malebat oblivisci quam ulcisci. idem
immortali memoria percepta retinebat beneficia: quae
autem ipse tribuerat, tam diu meminerat, quoad ille
gratus erat, qui acceperat. itaque hic fecit, ut vere 6
dictum videatur:

Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus.

neque tamen ille prius fortunam quam se ipse finxit,
qui cavit, ne qua in re iure plecteretur.

His igitur rebus effecit ut M. Vipsanius Agrippa, 12
intima familiaritate coniunctus adulescenti Caesari,
cum propter suam gratiam et Caesaris potentiam
nullius condicionis non haberet potestatem, potissi-
mum eius deligeret affinitatem praeoptaretque equitis
Romani filiam generosarum nuptiis. atque harum 2
nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum)
M. Antonius, triumvirum rei publicae constituendae.
cuius gratia cum augere possessiones posset suas,
tantum afuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re
usus sit ea nisi in deprecandis amicorum aut peri-
culis aut incommodis. quod quidem sub ipsa pro- 3
scriptione perillustre fuit. nam cum L. Saufei equi-
tis Romani, aequalis sui, qui complures annos stu-
dio ductus philosophiae habitabat Athenis habebatque
in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona ven-
didissent consuetudine ea, qua tum res gerebantur,
Attici labore atque industria factum est, ut eodem
nuntio Saufeius fieret certior se patrimonium ami-
sisse et recuperasse. idem L. Iulium Calidum, quem 4
post Lucretii Catullique mortem multo elegantissi-
mum poetam nostram tulisse aetatem vere videor
posse contendere, neque minus virum bonum opti-
misque artibus eruditum, post proscriptionem equi-

tum propter magnas eius Africanas possessiones in
proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto
5 fabrum Antonii, absentem relatum expedivit. quod
in praesenti utrum ei laboriosius an gloriosius fuerit,
difficile est iudicare, quod in eorum periculis non
secus absentes quam praesentes amicos Attico esse
curae cognitum est.

13 Neque vero ille minus bonus pater familias
habitus est quam civis. nam cum esset pecuniosus,
nemo illo minus fuit emax, minus aedificator. neque
tamen non in primis bene habitavit omnibusque
2 optimis rebus usus est. nam domum habuit in colle
Quirinali Tamphilianam, ab avunculo hereditate re-
lictam, cuius amoenitas non aedificio, sed silva con-
stabat: ipsum enim tectum antiquitus constitutum
plus salis quam sumptus habebat: in quo nihil com-
3 mutavit, nisi si quid vetustate coactus est. usus est
familia, si utilitate iudicandum est, optima, si forma,
vix mediocri. namque in ea erant pueri litteratis-
simi, anagnostae optimi et plurimi librarii, ut ne
pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrum-
que horum pulchre facere posset, pari modo artifices
ceteri, quos cultus domesticus desiderat, adprime
4 boni. neque tamen horum quemquam nisi domi na-
tum domique factum habuit: quod est signum non
solum continentiae, sed etiam diligentiae. nam et
non intemperanter concupiscere, quod a plurimis vi-
deas, continentis debet duci, et potius diligentia
quam pretio parare non mediocris est industriae.
5 elegans, non magnificus, splendidus, non sumptuosus:
omnisque diligentia munditiam, non affluentiam ad-
fectabat. supellex modica, non multa, ut in neu-
6 tram partem conspici posset. nec praeteribo, quam-
quam nonnullis leve visum iri putem, cum in primis
lautus esset eques Romanus et non parum liberaliter
domum suam omnium ordinum homines invitaret,
non amplius quam terna milia peraeque in singulos
menses ex ephemeride eum expensum sumptui ferre

solitum. atque hoc non auditum, sed cognitum prae- 7
dicamus: saepe enim propter familiaritatem domesti-
cis rebus interfuimus.

Nemo in convivio eius aliud acroama audivit 14
quam anagnosten, quod nos quidem iucundissimum
arbitramur: neque umquam sine aliqua lectione apud
eum cenatum est, ut non minus animo quam ventre
convivae delectarentur: namque eos vocabat, quorum 2
mores a suis non abhorrerent. cum tanta pecuniae
facta esset accessio, nihil de cotidiano cultu mutavit,
nihil de vitae consuetudine, tantaque usus est mode-
ratione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre
acceperat, parum se splendide gesserit neque in
sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat,
parique fastigio steterit in utraque fortuna. nullos 3
habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam
sumptuosam villam, neque in Italia praeter Arreti-
num et Nomentanum rusticum praedium, omnisque
eius pecuniae reditus constabat in Epiroticis et ur-
banis possessionibus. ex quo cognosci potest usum
eum pecuniae non magnitudine, sed ratione metiri
solitum.

Mendacium neque dicebat neque pati poterat. 15
itaque eius comitas non sine severitate erat neque
gravitas sine facilitate, ut difficile esset intellectu,
utrum eum amici magis vererentur an amarent.
quidquid rogabatur, religiose promittebat, quod non
liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri quod prae-
stare non posset. idem in tuendo, quod semel ad- 2
nuisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam
rem videretur agere. numquam suscepti negotii eum
pertaesum est: suam enim existimationem in ea re
agi putabat, qua nihil habebat carius. quo fiebat 3
ut omnia Ciceronum, M. Catonis, Q. Hortensii,
A. Torquati, multorum praeterea equitum Romano-
rum negotia procuraret. ex quo iudicari poterat
non inertia, sed iudicio fugisse rei publicae procu-
rationem.

16 Humanitatis vero nullum adferre maius testimo-
nium possum, quam quod adulescens idem seni Sullae
fuit iucundissimus, senex adulescenti M. Bruto, cum
aequalibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone
sic vixit, ut iudicare difficile sit, cui aetati fuerit
2 aptissimus. quamquam eum praecipue dilexit Cicero,
ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit aut fa-
3 miliarior. ei rei sunt indicio praeter eos libros, in
quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt
editi, sedecim volumina epistolarum, ab consulatu
eius usque ad extremum tempus ad Atticum missa-
rum: quae qui legat, non multum desiderabit histo-
4 riam contextam eorum temporum. sic enim omnia
de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus rei
publicae perscripta sunt, ut nihil in iis non appa-
reat et facile existimari possit, prudentiam quodam
modo esse divinationem. non enim Cicero ea so-
lum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed
etiam, quae nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

17 De pietate autem Attici quid plura commemo-
rem? cum hoc ipsum vere gloriantem audierim in
funere matris suae, quam extulit annorum nonaginta,
cum ipse esset septem et sexaginta, se numquam
cum matre in gratiam redisse, numquam cum so-
rore fuisse in simultate, quam prope aequalem ha-
2 bebat. quod est signum aut nullam umquam inter
eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in
suos indulgentia, ut, quos amare deberet, irasci eis
3 nefas duceret. neque id fecit natura solum, quam-
quam omnes ei paremus, sed etiam doctrina: nam
principum philosophorum ita percepta habuit prae-
cepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentatio-
nem uteretur.

18 Moris etiam maiorum summus imitator fuit anti-
quitatisque amator: quam adeo diligenter habuit
cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit,
2 quo magistratus ordinavit. nulla enim lex neque
pax neque bellum neque res illustris est populi Ro-

mani, quae non in eo suo tempore sit notata, et,
quod difficillimum fuit, sic familiarum originem
subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines
possimus cognoscere. fecit hoc idem separatim in 3
aliis libris, ut M. Bruti rogatu Iuniam familiam a
stirpe ad hanc aetatem ordine enumeraverit, notans,
qui a quoque ortus, quos honores quibusque tem-
poribus cepisset: pari modo Marcelli Claudii de 4
Marcellorum, Scipionis Cornelii et Fabii Maximi
Fabiorum et Aemiliorum. quibus libris nihil po-
test esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent
notitiae clarorum virorum. attigit poeticen quoque, 5
credimus, ne eius expers esset suavitatis. nam de
viris, qui honore rerumque gestarum amplitudine
ceteros Romani populi praestiterunt, exposuit ita,
ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque 6
eorum non amplius quaternis quinisve versibus de-
scripserit: quod vix credendum est, tantas res tam
breviter potuisse declarari. est etiam unus liber
Graece confectus, de consulatu Ciceronis.

Haec hactenus Attico vivo edita a nobis sunt. 19
nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit,
reliqua persequemur et, quantum potuerimus, rerum
exemplis lectores docebimus, sicut supra significavi-
mus, suos cuique mores plerumque conciliare for-
tunam. namque hic contentus ordine equestri, quo 2
erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris, Divi
filii, cum iam ante familiaritatem eius esset conse-
cutus nulla alia re quam elegantia vitae, qua ceteros
ceperat principes civitatis dignitate pari, fortuna hu-
miliores. tanta enim prosperitas Caesarem est con- 3
secuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cui-
quam ante detulerat, et conciliarit, quod nemo adhuc
civis Romanus quivit consequi. nata est autem At- 4
tico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collo-
carat. hanc Caesar vix anniculam Ti. Claudio Ne-
roni, Drusilla nato, privigno suo, despondit: quae
coniunctio necessitudinem eorum sanxit, familiarita-

20 tem reddidit frequentiorem. quamquam ante haec
sponsalia non solum, cum ab urbe abesset, num-
quam ad suorum quemquam litteras misit, quin
Attico mitteret, quid ageret, in primis quid legeret
2 quibusque in locis et quamdiu esset moraturus, sed
etiam, cum esset in urbe et propter infinitas suas
occupationes minus saepe, quam vellet, Attico fruere-
tur, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum
scriberet, cum modo aliquid de antiquitate ab eo
requireret, modo aliquam quaestionem poeticam ei
proponeret, interdum iocans eius verbosiores eliceret
3 epistolas. ex quo accidit, cum aedis Iovis Feretrii
in Capitolio, ab Romulo constituta, vetustate atque
incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Cae-
4 sar eam reficiendam curaret. neque vero a M. An-
tonio minus absens litteris colebatur, adeo ut accu-
rate ille ex ultimis terris, quid ageret, curae sibi
5 haberet certiorem facere Atticum. hoc quale sit,
facilius existimabit is, qui iudicare poterit, quantae
sit sapientiae eorum retinere usum benevolentiam-
que, inter quos maximarum rerum non solum aemu-
latio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam
fuit [intercedere] necesse inter Caesarem atque An-
tonium, cum se uterque principem non solum urbis
Romae, sed orbis terrarum esse cuperet.

21 Tali modo cum septem et septuaginta annos
complesset atque ad extremam senectutem non mi-
nus dignitate quam gratia fortunaque crevisset (mul-
tas enim hereditates nulla alia re quam bonitate
consecutus est) tantaque prosperitate usus esset vale-
2 tudinis, ut annis triginta medicina non indiguisset,
nactus est morbum, quem initio et ipse et medici
contempserunt: nam putarunt esse tenesmon, cui
3 remedia celeria faciliaque proponebantur. in hoc
cum tres menses sine ullis doloribus, praeterquam
quos ex curatione capiebat, consumpsisset, subito
tanta vis morbi in imum intestinum prorupit, ut ex-
tremo tempore per lumbos fistulae puris eruperint.

atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies 4
dolores accrescere febresque accessisse sensit, Agrip-
pam generum ad se arcessi iussit et cum eo L.
Cornelium Balbum Sextumque Peducaeum. hos ut 5
venisse vidit, in cubitum innixus 'quantam' inquit
'curam diligentiamque in valetudine mea tuenda
hoc tempore adhibuerim, cum vos testes habeam,
nihil necesse est pluribus verbis commemorare. qui-
bus quoniam, ut spero, satisfeci, me nihil reliqui
fecisse, quod ad sanandum me pertineret, reliquum
est ut egomet mihi consulam. id vos ignorare nolui:
nam mihi stat alere morbum desinere. namque his 6
diebus quidquid cibi sumpsi, ita produxi vitam, ut
auxerim dolores sine spe salutis. quare a vobis
peto primum, ut consilium probetis meum, deinde,
ne frustra dehortando impedire conemini'.

Hac oratione habita tanta constantia vocis at- 22
que vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum
videretur migrare, cum quidem Agrippa eum flens 2
atque osculans oraret atque obsecraret, ne id quod
natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret, et quo-
niam tum quoque posset temporibus superesse, se
sibi suisque reservaret, preces eius taciturna sua
obstinatione depressit. sic cum biduum cibo se ab- 3
stinuisset, subito febris decessit leviorque morbus
esse coepit. tamen propositum nihilo secius peregit.
itaque die quinto, postquam id consilium inierat,
pridie Kal. Apriles Cn. Domitio C. Sosio consuli-
bus decessit. elatus est in lecticula, ut ipse prae- 4
scripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus
omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. sepultus
est iuxta viam Appiam ad quintum lapidem in mo-
numento Q. Caecilii, avunculi sui.

INDEX GEOGRAPHICUS